

DIGITALIZACJA, UDOSTĘPNIANIE
I UPOWSZECHNIANIE ZASOBÓW KULTURY
W DOŚWIADCZENIU TWÓRCÓW WYBRANYCH
PORTALI INTERNETOWYCH W POLSCE

Wydawca:

INSTYTUCJA KULTURY
WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

Mariusz Dzięglewski, Aldona Guzik, *Digitalizacja, udostępnianie i upowszechnianie zasobów kultury w doświadczeniu twórców wybranych portali internetowych w Polsce*, Kraków 2016

Publikacja powstała w ramach projektu „Cyfrowe praktyki i strategie udostępniania i odbioru dziedzictwa kulturowego w Polsce w latach 2004–2014”

Koordinacja projektu:
Piotr Knaś, Weronika Stępnik

Zespół projektowy:
Mariusz Dzięglewski, Anna Fiń, Aldona Guzik, Marta Juza, Jadwiga Mazur,
Piotr Knaś, Kinga Kołodziejska, Weronika Stępnik

Realizacja badań terenowych:
Mariusz Dzięglewski, Weronika Dominik, Anna Fiń, Aldona Guzik,
Michał Kurcwald, Izabella Małnowicz, Weronika Stępnik

Współpraca:
Instytut Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Pedagogicznego
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

ISBN 978-83-61406-10-5
CC BY-NC 3.0

Spis treści

Wstęp	5
1. Zasoby, narracje i odbiorcy w świetle analizy zawartości portali	7
2. Dziedzictwo kulturowe w świadomości respondentów	14
3. Pozyskiwanie zasobów i przebieg procesu digitalizacji	16
4. Udostępnianie, odbiorcy i upowszechnianie zasobów	26
5. Etapy, punkty zwrotne, zmiany i ich ocena	34
6. Szanse, zagrożenia i sposoby ich przewyciężenia	41
7. Rekomendacje	48
 Aneks: narzędzia badawcze	
 Scenariusz wywiadu pogłębionego z pracownikami instytucji kultury i animatorami inicjatyw oddolnych	 55
 Instruktaż do studium przypadku	 67

Wstęp

W niniejszym raporcie przedstawiono analizę danych i wnioski wynikające z II modułu badań zrealizowanych w ramach projektu „Cyfrowe praktyki i strategie upowszechniania i odbioru dziedzictwa kulturowego w Polsce w latach 2004–2014”¹. Celem tego modułu był opis praktyk i strategii cyfrowej archiwizacji, udostępniania i upowszechniania zasobów na wybranych portalach internetowych w doświadczeniu ich twórców oraz zmian w tym zakresie w latach 2004–2014. W badaniach uwzględniono dwie jednostki analizy: treści zawarte na portalu internetowym i wypowiedzi pracownika instytucji kultury/animatora „inicjatyw oddolnych”². Analizie poddano jedenaście bardzo zróżnicowanych witryn internetowych oraz dziewiętnastu autorów tych stron. W przypadku analizy portali zastosowano metodę badań danych zastanych, w przypadku twórców portali – metodę etnograficzną. W badaniach zastosowano jakościową technikę analizy treści portali oraz indywidualny wywiad pogłębiony (IDI). Dane zebrano posługując się kluczem kategoryzacyjnym do analizy treści portali internetowych oraz częściowo ustrukturyzowanym scenariuszem do wywiadu pogłębionego. Dane pochodzące z obu tych źródeł są ze sobą ściśle powiązane: informacje uzyskane z wywiadów pogłębionych dotyczą twórców portali, które wcześniej poddano analizie treści z wykorzystaniem klucza kategoryzacyjnego. Przy czym, w przypadku respondentów, przyjęto najczęściej zasadę realizacji indywidualnych wywiadów z dwiema kategoriami respondentów powiązanych z jednym portalem (1. osoba podejmująca decyzje merytoryczne i 2. specjalista do spraw technicznych³).

Zgodnie z wytycznymi z raportu metodologicznego⁴ dobór portali do analizy opierał się na wynikach badania eksploracyjnego portali zawierających zdigitalizowane

1 W ramach projektu opracowano dotychczas dwa raporty – metodologiczny i częściowy z I etapu badań, które są dostępne online: Mariusz Dzięglewski, Marta Juza, *Praktyki i strategie upowszechniania i odbioru dziedzictwa kulturowego. Raport metodologiczny*, Wydawnictwo Małopolskiego Instytutu Kultury, Kraków 2015 [online:] <http://e-sklep.mik.krakow.pl/ebooks/raport-metodologiczny-cdk.pdf>, s. 24; Mariusz Dzięglewski, Aldona Guzik, *Procesy digitalizacji dziedzictwa: prawodawstwo, typy repozytoriów i przykłady ich wykorzystania w latach 2004–2014*, Kraków 2016.

2 Analizę treści portali przeprowadzono w dniach od 2 listopada do 31 grudnia 2015 roku; wywiady zrealizowano w dniach od 1 stycznia do 29 lutego 2016 roku. Ze względu na charakter publikacji online, niektóre informacje dotyczące struktury lub zawartości stron mogły się zdezaktualizować.

3 W przypadku wszystkich portali oddolnych trudno było jednoznacznie określić funkcję ich twórców, stąd wprowadzono kategorię „pracownik merytoryczno-techniczny” dla określenia osoby, która jednocześnie zajmuje się strategią, ideą, koncepcją związaną z prowadzeniem portalu i technicznymi aspektami zarządzania treścią na witrynie.

4 Mariusz Dzięglewski, Marta Juza, *Cyfrowe praktyki i strategie upowszechniania i odbioru dziedzictwa kulturowego. Raport metodologiczny*, Wydawnictwo Małopolskiego Instytutu Kultury, Kraków 2015.

zasoby dziedzictwa kulturowego, które zostało przeprowadzone w ramach pierwszego modułu badawczego projektu (badaniem objęto 455 portali). Dobór witryn miał charakter celowy, w oparciu o następujące kryteria: stopień otwartości portalu na potrzeby użytkowników (według przyjętej typologii w module I⁵), rodzaj portalu (oddolne/odgórne⁶), data utworzenia witryny oraz geograficzne usytuowanie instytucji/osób odpowiedzialnych za prowadzenie portalu.

Dobór respondentów do badań opierał się na następujących kryteriach:

- pełnienie przez respondenta kluczowej funkcji w strukturze instytucji/komórki/działu lub w ramach „inicjatywy oddolnej”, w zakres której wchodzi działalność digitalizacyjna, udostępnianie i upowszechnianie dziedzictwa kulturowego na jednym z portali;
- odpowiednia wiedza/kompetencje:
 - a) osoba podejmująca decyzje merytoryczne – posiadająca wiedzę na temat praktykowania i/lub kreowania strategii digitalizacji, udostępniania i upowszechniania zasobów dziedzictwa w ramach działalności portalu,
 - b) specjalista do spraw technicznych – osoba posiadająca wiedzę na temat technologii i rozwiązań technicznych związanych z digitalizacją, udostępnianiem i upowszechnianiem dziedzictwa kulturowego w ramach działalności portalu.

Analiza danych miała charakter jakościowy i przebiegała dwutorowo. W pierwszym etapie analizie poddano treści wszystkich portali oraz wszystkich wywiadów w celu uchwycenia charakterystycznych tendencji i trendów, jak też prześledzenia procesu zmian na przestrzeni lat 2004–2014. W drugim etapie, którego wyniki opracowano w osobnym raporcie⁷, osobnej analizie poddano dane dotyczące poszczególnych jedenastu studiów przypadku, na które składały się: dane pochodzące z analizy treści portalu oraz dane pochodzące z jednego lub dwóch wywiadów pogłębionych z respondentami

5 Stopień otwartości portalu na potrzeby użytkowników określono na podstawie sumy wartości dwóch wskaźników: indeksu dostępności oraz indeksu interaktywności portalu. Indeks dostępności określa poziom dostępu do cyfrowych kopii zasobów kultury online, na podstawie następujących kryteriów: brak odpłatności za korzystanie z portali i zasobów na nich zamieszczonych, dostosowanie portalu do przeglądania na urządzeniach mobilnych, udogodnienia dla osób niepełnosprawnych (międzynarodowe standardy Web Content Accessibility Guidelines 2.0) oraz wersje językowe strony. Indeks interaktywności portalu określa poziom komunikacji pomiędzy twórcami i odbiorcami oraz pomiędzy odbiorcami, który zdefiniowano na podstawie różnych form aktywności przewidzianych przez twórców serwisu: możliwości zamieszczania komentarza przez użytkowników, kont w serwisie społecznościowym, możliwości udostępniania własnych zasobów przez odbiorców oraz aktywności takich jak: wydarzenia, gry edukacyjne i inne. Zob. Mariusz Dzięglewski, Aldona Guzik, *Procesy digitalizacji dziedzictwa...*, dz. cyt.

6 Podział na portale odgórne i oddolne jest podziałem umownym, arbitralnym, który dotyczy przede wszystkim sposobu zarządzania podmiotem, a nie jego działalności. Wśród portali odgórnych wyróżniliśmy portale prowadzone przez następujące podmioty: instytucje państwowe (muzea, galerie), instytucje samorządowe (wojewódzkie, powiatowe, gminne), wspólne inicjatywy MKiDN oraz innych instytucji (samorządy, osoby prawne) oraz fundacje nadzorowane przez MKiDN. Do portali oddolnych zaliczyliśmy te, które są prowadzone przez: stowarzyszenia, fundacje nienadzorowane przez MKiDN, podmioty komercyjne, grupy nieformalne i osoby fizyczne.

7 Mariusz Dzięglewski, Aldona Guzik, *Digitalizacja i upowszechnianie dziedzictwa w internecie. Studia przypadków*, Wydawnictwo Małopolskiego Instytutu Kultury, Kraków 2016.

związanymi z danym portalem. W ten sposób z jednej strony możliwe było uchwycenie charakterystycznych przemian i tendencji w digitalizacji, udostępnianiu i upowszechnianiu dziedzictwa kulturowego (od strony użytkownika interfejsu i jego twórców), z drugiej zaś – wnikliwy opis specyficznych uwarunkowań i przebiegu procesu rozwoju poszczególnych portali.

1. Zasoby, narracje i odbiorcy w świetle analizy zawartości portali

W naszej próbie wśród portali odgórnych znalazły się portale prowadzone przez instytucje państwowe, samorządowe i fundacje nadzorowane przez MKiDN⁸. Wśród portali oddolnych znalazły się te utworzone przez stowarzyszenia, osoby fizyczne i podmioty komercyjne. Podmioty, które prowadzą analizowane witryny, mają swoją siedzibę w kilku województwach, w małych, średnich i dużych miastach. Są to: województwo mazowieckie (Warszawa), lubelskie (Lublin, Międzyrzec Podlaski), wielkopolskie (Leszno), małopolskie (Kraków), śląskie (Katowice), łódzkie (Łódź), pomorskie (Gdynia) i warmińsko-mazurskie (Elbląg). Portale te utworzone zostały w okresie od 1998 do 2014 roku. Wśród dwudziestu respondentów znaleźli się zarówno pracownicy publicznych instytucji kultury, jak i osoby zajmujące się tematem digitalizacji w sposób niesformalizowany, społeczny lub traktujący swoją działalność jako przedsięwzięcie prywatne. Syntetyczny opis próby badawczej przedstawiono w poniższej tabeli:

8 Nadzór MKiDN może dotyczyć kilku sytuacji: 1. MKiDN jest organizatorem danej instytucji kultury, 2. Dana fundacja jest w wykazie fundacji nadzorowanych przez Ministerstwo, 3. Dane muzeum jest w Państwowym Rejestrze Muzeów, 4. Ministerstwo pośrednio sprawuje nadzór nad projektami digitalizacyjnymi poprzez działalność Centrów Kompetencji ds. digitalizacji, 5. Ministerstwo sprawuje nadzór nad projektami, które są (współ-) finansowane ze środków MKiDN. W naszym badaniu zagadnienie nadzoru odnosimy jedynie do fundacji (2), które znajdują się na liście „Centralnego rejestru fundacji nadzorowanych przez Ministra KiDN (zarejestrowane w KRS)”. Lista ta zawiera spis fundacji, które składają ministrowi roczne sprawozdanie z działalności. Nadzór MKiDN polega na przyjęciu sprawozdania i kontroli wydatkowania środków publicznych.

Tabela 1. Charakterystyka portali i respondentów

Lp	Nazwa witryny	Rok utworzenia portalu	Typ podmiotu	Lokalizacja podmiotu	Typ portalu (I etap badań) ⁹	Liczba respondentów
Portale ogólnokrajowe						
1	Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona	2006	instytucja państwowa	Warszawa	A	2
2	Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN	1998	instytucja samorządowa	Lublin	A	2
3	Muzeum Okręgowe w Lesznie	2012	instytucja samorządowa	Leszno	B	2
4	Fundacja im. Zofii Rydet	2011	fundacja	Kraków	B	2
5	Śląska Biblioteka Cyfrowa	2006	instytucja samorządowa	Katowice	B	2
6	Regionalna Pracownia Digitalizacji	2013	instytucja samorządowa	Elbląg	A	1
Portale lokalne						
7	Miastograf. Cyfrowe Archiwum Łodzian	2014	stowarzyszenie	Łódź	C	2
8	Historius Międzyrzecza	2011	osoba fizyczna	Międzyrzec Podlaski	D	1
9	Wirtualne Muzeum Secesji	2004	osoba fizyczna	Warszawa	D	2
10	Wirtualne Muzeum Przedmiotów Kultu	2000	osoba fizyczna	Lublin	D	1
11	My Virtual Museum (MyViMu)	2010	podmiot komercyjny	Gdynia	C	2

Niemal wszystkie analizowane witryny cechuje niezbyt rozbudowana struktura oraz duży stopień przejrzystości, umożliwiając intuicyjne poruszanie się odbiorcy po publikowanych treściach. W większości przypadków analiza struktury portalu wskazuje na fakt, iż ich twórcy dołożyli starań, aby był on przyjazny dla odbiorcy. W większości przypadków serwisy mają jedno lub dwa menu (z kilkoma kategoriami tematycznymi), które zawierają jeden lub dwa poziomy interlinków. Pod względem złożoności strony wyjątek stanowią

⁹ W pierwszym module badawczym portale podzielono na cztery typy: A – portale prowadzone przez podmioty realizujące cele ogólnokrajowe agend rządowych o średnim lub wysokim stopniu otwartości na potrzeby użytkowników; B – portale prowadzone przez podmioty realizujące cele ogólnokrajowe agend rządowych o niskim stopniu otwartości na potrzeby użytkowników; C – portale prowadzone przez podmioty podejmujące inicjatywę oddolną o średnim lub wysokim stopniu otwartości na potrzeby użytkowników; D – portale prowadzone przez podmioty podejmujące inicjatywę oddolną o niskim stopniu otwartości na potrzeby użytkowników.

dwa portale „odgórne”: CBN Polona i Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN, które są znacznie bardziej rozbudowane niż pozostałe serwisy. Ze względu na złożoność tych dwóch serwisów poruszanie się po nich nie jest proste.

Interfejsy analizowanych stron są bardzo zróżnicowane. Różnią się one ze względu na zakres działalności podmiotów oraz funkcje, jakie ma pełnić portal (wyszukiwarka zasobów, opowieści ilustrowane zasobami, trasy turystyczne itd.). Portale odróżniają się też pod względem proporcji tekstu do obrazu – na witrynach, na których prezentowane są przede wszystkim obiekty, dominują obrazy, na witrynach prezentujących narracje czy historię – natomiast tekstowe. Większość portali zawiera wyszukiwarki zasobów. Poziom ich zaawansowania i usytuowania w architekturze portalu jest zróżnicowany. Niektóre portale, głównie „odgórne”, zawierają wyszukiwarki na każdej podstronie i umożliwiają wyszukiwanie zasobów według kilku kryteriów. Na niektórych portalach oddolnych nie przewidziano wyszukiwarek, co znacznie utrudnia dotarcie do danego zasobu. Niektóre rozbudowane serwisy „odgórne” cechuje nadmiar hiperłączy, ponadto zawierają one błędy (np. tabela „rozjeżdża się”, po kliknięciu na link pojawia się informacja o błędzie itd.). Rozbudowane serwisy „odgórne” dają też możliwość zarejestrowania się użytkownika oraz otrzymywania newslettera. W zdecydowanej większości twórcy portali przygotowali je pod kątem odbiorców korzystających z wielkoekranowych urządzeń komputerowych. Jedynie dwie spośród jedenastu stron są w pełni responsywne (jedna odgórna, jedna oddolna), tzn. zawierają wersję strony specjalnie przygotowaną do oglądania treści na urządzeniach mobilnych, takich jak smartfon. Tylko dwa portale umożliwiają swoim użytkownikom pobranie specjalnych aplikacji umożliwiających dostęp do zasobów na smartfonie (np. przewodnik z wykorzystaniem technologii rzeczywistości poszerzonej).

Na stopień profesjonalizmu witryny zasadniczy wpływ ma typ podmiotu prowadzącego portal oraz podział na portale oddolne i odgórne. W przypadku wszystkich portali odgórnych stopień profesjonalizacji witryn należy uznać za wysoki, co wiąże się z tym, iż witryny te najczęściej utworzone zostały przez zewnętrzne firmy specjalizujące się w takiej działalności. Są to wyspecjalizowane firmy IT, agencje reklamowe, a całe przedsięwzięcia finansowane są w ramach projektów dofinansowanych z MKiDN lub funduszy europejskich. W przypadku portali oddolnych, z wyjątkiem witryn prowadzonych przez stowarzyszenie i podmiot komercyjny, stopień profesjonalizacji serwisu jest znacznie niższy. Witryny prowadzone przez osoby prywatne są najczęściej tworzone właśnie przez te osoby. Zbudowane są zatem w oparciu o amatorską lub półprofesjonalną wiedzę w zakresie tworzenia stron internetowych i własne fundusze. Brak dofinansowania „odgórno”, prowadzenie portalu kosztem własnego czasu wolnego i utrzymywanie strony przez 1–3 osoby, skutkuje mniejszym stopniem profesjonalizmu. W przypadku portali prowadzonych przez podmiot komercyjny i stowarzyszenie – w związku z większą możliwością dostępu do środków finansowych – stopień profesjonalizacji witryny jest wyraźnie wyższy.

Przeprowadzona analiza wykazuje, że liczba zasobów udostępnianych na portalach waha się od kilkudziesięciu do ponad miliona obiektów (średnio ok. 50 w przypadku portalu oddolnego, do ok. 1 200 000 na portalu odgórnym). Nie można jednak stwierdzić zależności

pomiędzy liczbą obiektów a typem portalu. Liczba zdigitalizowanych obiektów zazwyczaj jest podana na stronie głównej lub w prezentowanych podkategoriach; w przypadku czterech portali konieczne było zliczenie liczby obiektów udostępnianych na stronie.

W naszej analizie przyjęliśmy podział na następujące typy zasobów: biblioteczne, archiwalne, audiowizualne, muzealne, zabytki, obiekty natury i *born-digital*. Wszystkie są obecne na analizowanych portalach, ale ich występowanie jest zależne od specyfiki portalu: np. Śląska Biblioteka Cyfrowa i CBN Polona mają najwięcej odwzorowań zasobów bibliotecznych, Regionalna Pracownia Digitalizacji udostępnia odwzorowania zasobów muzealnych i zabytków, natomiast Fundacja im. Zofii Rydet na swojej stronie prezentuje zdigitalizowane fotografie i dokumenty życia społecznego. Kategoriami, która występuje najrzadziej, są zbiory *born-digital*, co związane jest z prawami autorskim. Zasoby te obecne są jedynie na trzech portalach: Historius Międzyrzecza, Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN i Śląska Biblioteka Cyfrowa.

Cyfrowe odwzorowania obiektów zamieszczonych na analizowanych portalach występują przeważnie w postaci zdjęć lub skanów w technologii 2D (w formacie PDF, rzadziej TIFF). Dołączony jest do nich opis (w postaci metadanych), zazwyczaj skategoryzowany według wzoru: tytuł, autor, data powstania, format, sygnatura, źródło, licencja. Rzadko podawane są bardziej rozbudowane informacje, dotyczące np. historii danego eksponatu. Z rzadka występują odwzorowania w technologii 3D. Są to: cyfrowe obrazy rzeźb, przedmiotów życia codziennego, kapliczek, budowli oraz makiety i wirtualne spacerki.

Dostęp do zasobów w przypadku wszystkich analizowanych portali jest otwarty, nie ma żadnych dodatkowych ograniczeń w korzystaniu z ich zawartości, oprócz wymogów technologicznych, np. makiety 3D można oglądać po zainstalowaniu wtyczki Google Earth do przeglądarki (Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN). W kilku przypadkach (zarówno inicjatywy odgórne, jak i oddolne) konieczne jest zalogowanie się na stronie (np. poprzez serwis Facebook), aby mieć dostęp do wszystkich zdigitalizowanych zasobów (np. Fundacja im. Zofii Rydet, Miastograf. Cyfrowe Archiwum Łodzian, Muzeum Okręgowe w Lesznie, CBN Polona). Zasoby udostępniane są na licencji Creative Commons, która pozwala twórcom zachować własne prawa i jednocześnie dzielić się swoją twórczością z innymi. Zasady dostępności podane są na stronie tylko w trzech analizowanych przypadkach: CBN Polona, Śląska Biblioteka Cyfrowa i Miastograf. Cyfrowe Archiwum Łodzian. Dostęp do zasobów jest bezpłatny na wszystkich analizowanych portalach, tylko w przypadku komercyjnego wykorzystania zdigitalizowanych zbiorów przewidziane są niewielkie opłaty. Twórcy My Virtual Museum (inicjatywa oddolna) planują w przyszłości wprowadzenie opłat za niektóre aktywności użytkowników portalu.

Pobieranie zdigitalizowanych zasobów jest zazwyczaj niemożliwe. Tylko w czterech przypadkach istnieje możliwość pobrania cyfrowych odwzorowań przy pomocy funkcji „Pobierz jako” (trzy odgórne i tylko jedna oddolna). Można je wówczas zapisać na dysku w formacie PDF, zawierającym wizerunek obiektu wraz z elementem tekstowym; ograniczeniem mogą być tylko wymogi techniczne związane z odpowiednim oprogramowaniem. W przypadku niektórych obiektów możliwe jest ich zbiorcze

pobranie w formacie ZIP. Zasoby z większości analizowanych portali można również udostępniać na portalach społecznościowych. Nie można pobierać na komputer obiektów 3D umieszczonych na stronach, można natomiast dodać je do schowka stworzonego na stronie lub udostępniać przez portale społecznościowe (Facebook, Twitter), istnieje również opcja przekazania linku do obiektu znajomemu poprzez e-mail, Twitter, Facebook, Google+. Aktualizacja treści zamieszczonych na portalach i ich zasobów, dokonywana jest przez twórców lub administratorów stron na bieżąco, tylko w przypadku jednej inicjatywy oddolnej ostatnich aktualizacji dokonano ponad dwa lata temu.

Odbiorcy w większości przypadków nie są określani przez twórców analizowanych portali, jedynie w trzech przypadkach mamy do czynienia z jasnym komunikatem, do kogo kierowana jest oferta (CBN Polona, Miastograf. Cyfrowe Archiwum Łodzi i MyViMu). W wyniku przeprowadzonej analizy można jednak wnioskować, że odbiorcami są wszyscy użytkownicy internetu. Chcąc dookreślić grupę docelową, stwierdzamy, że jest ona w pewien sposób związana z profilem danego portalu (np. Wirtualne Muzeum Secesji – osoby zainteresowane sztuką; Regionalna Pracownia Digitalizacji – osoby zainteresowane kulturą Warmii i Mazur itp.)

Twórcy portali mogą identyfikować swoich odbiorców przy pomocy wielu narzędzi. Dominują wśród nich portale społecznościowe, głównie Facebook i Twitter. Poza tym portale wykorzystują różnego rodzaju narzędzia statystyczne, np.: Google Analytics, liczniki wejść na stronę lub dany obiekt, rejestracja pobrań itp. Pozostałe funkcje, często wykorzystywane przez twórców analizowanych portali, to: kontakt użytkowników z twórcami/administratorami strony przez e-mail lub formularze kontaktu, możliwość zamieszczania komentarzy na portalu, newsletter, FAQ, księga gości, fora, blogi, konta użytkowników, możliwość zalogowania i zarejestrowania się na stronie. Z analizy zawartości witryn wynika, że te funkcjonalności są najbardziej rozbudowane w przypadku portali odgórnych.

Stopień interaktywności¹⁰ analizowanych portali należy ocenić jako średni: sześć z nich można określić mianem portali o wysokiej interaktywności (trzy oddolne i trzy odgórne); w przypadku pięciu z nich poziom interaktywności jest niski. Na wszystkich analizowanych portalach mamy jednak do czynienia z mniej lub bardziej rozbudowanym sprzężeniem zwrotnym pomiędzy twórcami stron a ich użytkownikami (głównie za pośrednictwem portali społecznościowych). Tylko w przypadku dwóch inicjatyw oddolnych można mówić o możliwości uczestniczenia w tworzenia zasobów portalu: jest to Fundacja im. Zofii Rydet i MyViMu. W pierwszym z nich na portalu istnieje podstrona, na której są umieszczane fotografie użytkowników portalu wykonane na wzór *Zapisu*

10 Stopień interaktywności portalu oceniono na podstawie liczby aktywności i kanałów komunikacji, które zostały uwzględnione w architekturze portalu. Uwzględniono następujące aktywności: możliwość zamieszczania komentarza przez użytkowników, konto na portalu społecznościowym, udział w wydarzeniach ogłaszanych na stronie, gry edukacyjne itd. Za portal o niskim stopniu interaktywności uznano stronę, która umożliwia nie więcej niż trzy takie aktywności, portal o średnim stopniu interaktywności – od czterech do sześciu aktywności, a portal o wysokim stopniu interaktywności – powyżej sześciu aktywności.

socjologicznego Zofii Rydet; w drugim portal jest tworzony od podstaw przez jego użytkowników (są na nim umieszczane ich zdigitalizowane kolekcje).

Podstawowym językiem, w którym są prowadzone analizowane portale, jest język polski, jednak często zdarzają się tłumaczenia głównych stron i nagłówek na inne języki (głównie angielski). Cztery portale są dostępne tylko w języku polskim, w tym dwa oddolne (Regionalna Pracownia Digitalizacji i CBN Polona) i dwa odgórne (Historius Międzyrzecza i Wirtualne Muzeum Secesji). MyViMu jest jedynym przykładem portalu wielojęzycznego. Tytuły i nagłówki zostały przetłumaczone na języki: angielski, niemiecki, rosyjski, francuski, włoski, czeski, słowacki, izraelski i litewski. Zaznaczyć przy tym należy, że w przypadku tej strony to użytkownicy dokonują przekładu treści zamieszczanych na portalu.

Pięć spośród analizowanych portali (wszystkie oddolne) nie spełnia żadnych norm przystosowania strony dla osób z różnymi stopniami i odmianami niepełnosprawności, pozostałe spełniają je w niewielkim tylko zakresie, np. poprzez powiększanie liter, transkrypcje zasobów audiowizualnych. Może to być spowodowane faktem, że prawo polskie¹¹ obligeuje od 30 maja 2015 roku serwisy administracji publicznej do dostosowania ich do potrzeb obywateli niepełnosprawnych zgodnie z międzynarodowym standardem WCAG 2.0¹².

Zdigitalizowane zbiory prezentowane na analizowanych stronach zazwyczaj mają odwzorowanie graficzne (zdjęcie, skan) i opatrzone są opisem, który przeważnie jest „suchy”, wręcz encyklopedyczny, pozbawiony wartościowania i elementarnej narracji. W większości przypadków opis jest wystandaryzowany. W kilku przypadkach można mówić o narracji mieszanej: fakty, informacje o elementach składowych kolekcji uzupełnione są o subiektywną interpretację osób, zdarzeń, miejsc. Przykładem może być portal Historius Międzyrzecza, gdzie w przypadku prezentowanych obiektów mamy do czynienia z autorską interpretacją, która ukazuje inny niż utrwalony w przekazach potocznych czy w opracowaniach naukowych punkt postrzegania wydarzeń historycznych. Opis każdego z obiektów niejako skłania czytelnika do refleksji nad prawdziwością dotychczasowych ustaleń historycznych, wiele z obiektów opatrzonych jest bowiem komentarzem, zawierającym m.in. następujące wyrazy: „fakty i mity”; „ukryte skarby”; „tajemnice”, „historie skrywane od pokoleń”. Drugim przykładem jest Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN. Autorzy opisów do obiektów to specjaliści w swoich dziedzinach; w warstwie faktograficznej – opisy mają charakter popularno-naukowy, natomiast cała część portalu poświęcona „Historii mówionej” jest przykładem opisu „subiektywnego” opartego na indywidualnych opowieściach „świadków historii”.

11 Tak stanowi rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności z dnia 12 kwietnia 2012 roku. Chodzi o serwisy publiczne w rozumieniu ustawy o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne.

12 Web Content Accessibility Guidelines – standardy regulujące najważniejsze zasady dostosowania stron internetowych do potrzeb osób niepełnosprawnych. <http://dostepnestrony.pl/arttykul/wcag-2-0-w-skracie/>

Konteksty, w których prezentowane są obiekty, są łatwo obserwowalne i to zarówno w przypadku pojedynczych obiektów, jak i określonych kolekcji, co zazwyczaj jest powiązane z profilem analizowanego portalu. Po przeanalizowaniu witryn zauważamy na nich wszystkie wyodrębnione przez nas konteksty, przy czym najczęściej występuje: kontekst historyczny (historia lokalna, narodowa, globalna, upamiętnianie osób, miejsc, wydarzeń itd.), polityczny (działalność partii i ugrupowań politycznych) oraz kulturowy i społeczny (twórczość lokalnych artystów, codzienne życie społeczności zamieszkującej dany region/miejscowość). Nieobecny jest kontekst ekonomiczny (komercyjne wykorzystanie zasobów internetowych w sektorach gospodarki takich jak: PR, media, reklama itd.) Konteksty te trudno od siebie oddzielić w sposób kategoriowy, a często nakładają się one na siebie.

W naszej ocenie analizowane portale mogą pełnić następujące funkcje: informacyjną, popularyzatorską, dokumentowania historii i upamiętniania wydarzeń, upowszechniania czytelnictwa, integracyjną, więziotwórczą (między twórcami a odbiorcami portalu, jak też i pomiędzy samymi odbiorcami), budowania tożsamości narodowej lub regionalnej/lokalnej, transmisji pamięci społecznej, a także wspierania obywatelskości – np. poprzez możliwość zaangażowania „zwykłych” mieszkańców w inicjatywę podejmowaną przez daną instytucję.

Analiza zawartości treści publikowanych na portalach pod kątem współpracy ich twórców z podmiotami zewnętrznymi wskazuje, iż zakres współpracy uzależniony jest od typu podmiotu prowadzącego portal. W przypadku portali prowadzonych przez instytucje państwowe, samorządowe, stowarzyszenia i fundacje, ich twórcy współpracują z instytucjami kultury (centralnymi i regionalnymi); są to główne muzea i archiwa. Współpraca obejmuje partnerstwo w projektach, organizację wydarzeń (warsztaty, wystawy, prelekcje, konferencje) oraz prezentację zasobów cyfrowych na witrynie. Twórcy tych portali współpracują także ze szkołami i uczelniami w zakresie edukacji (z wykorzystaniem zdigitalizowanych zasobów) lub prac popularno-naukowych (np. opisów obiektów na portalu). Twórcy portali odgórnych współpracują też z firmami IT w zakresie architektury serwisu oraz cyfrowej archiwizacji w przypadku zlecenia tej usługi na zewnątrz (Fundacja im. Zofii Rydet).

Dane dotyczące współpracy twórców portali z innymi podmiotami uzyskane na podstawie analizy zawartości uzupełniliśmy danymi z wywiadów przeprowadzonych z twórcami tych portali. Wskazują one również na współpracę z dużymi portalami, takimi jak CBN Polona czy Federacja Bibliotek Cyfrowych, która umożliwia przekierowanie (linkowanie) własnych zbiorów na portalach tych instytucji. Respondenci reprezentujący instytucje posiadające własne pracownie digitalizacyjne wskazują też na współpracę z wieloma instytucjami kultury (głównie muzea), które są zainteresowane digitalizacją własnych zasobów. Współpraca taka opiera się na świadczeniu usług w stosunku do tych podmiotów i ma charakter formalny (umowa określająca warunki i zakres współpracy). Ważną rolę w działalności respondentów związanych z portalami odgórnymi odgrywają też media (promocja działalności) oraz grono ekspertów. Wśród organizacji ważnych dla

dużych instytucji respondenci wskazali m.in. Centrum Cyfrowe Polska, które dostarcza profesjonalnego wsparcia w zakresie prawnych aspektów działalności digitalizacyjnej i udostępniania zasobów. Ważnym zjawiskiem, jak wynika z informacji uzyskanych od respondentów, jest tworzenie się nieformalnej sieci (networking) pracowników instytucji, którzy zajmują się digitalizacją. Sieć ta opiera się na wymianie informacji, doświadczeń w ramach konferencji, szkoleń i warsztatów. Uwagę zwraca znikomy obszar współpracy o charakterze partnerstwa publiczno-prywatnego. W przypadku portali prowadzonych przez osoby fizyczne ich współpraca z rządem obejmuje instytucje (choć takie podmioty również wymieniane są na tych witrynach), częściej natomiast indywidualne osoby, które dostarczają zasobów z własnych kolekcji, wymieniają się informacjami lub korygują błędne informacje zamieszczone na portalu. Tylko w przypadku jednego portalu jego twórcy zamieścili na witrynie informację o współpracy z fundacją, która w profesjonalny sposób dostosowuje witryny internetowe dla potrzeb osób niepełnosprawnych, zgodnie z międzynarodowymi standardami WCAG 2.0. Wywiady z respondentami związanymi z portalami oddolnymi wskazują na nikłe zainteresowanie instytucji publicznych współpracą (np. w ramach organizacji wystawy) i niewielkie znaczenie, jakie do takiej współpracy przykładają sami ich twórcy. Ponadto respondenci związani z witryną, która prowadzona jest przez podmiot komercyjny, wskazują ponadto na wyraźny brak zaufania instytucji publicznych (muzeów) do ich działalności, który może wynikać z przekonania o tym, że ich zasoby zostaną wykorzystane w nieodpowiedni sposób.

2. Dziedzictwo kulturowe w świadomości respondentów

Wywiady z respondentami wskazują, że na ogół nie mają oni trudności z wyjaśnieniem własnego sposobu rozumienia pojęcia „dziedzictwo kulturowe”, natomiast znaczną trudność sprawia im wyznaczenie granicy tego pojęcia i wskazanie tego, czym dziedzictwo kulturowe nie jest. Zdaniem respondentów pojęcie to obejmuje coraz szerszy obszar, np. praktyki higieniczne (sposób mycia zębów) czy obiekty przyrody (dąb Bartek). W tym drugim przypadku respondenci zwracają uwagę, że to nie same obiekty natury, ale „otoczka” z nimi związana (legendy, znaczenia, jakie nadajemy obiektom) stanowią dziedzictwo kulturowe. Dominują definicje, które kładą nacisk na dyskursywny charakter dziedzictwa, ale zdarzają się też takie, które odwołują się do kanonu czy zbioru zasobów istotnych dla całego narodu. Najczęstsza definicja (bez względu na typ portalu, którego respondenci są twórcami) odnosi się do szerokiego antropologicznego rozumienia tego pojęcia. W tym sensie, dziedzictwem jest wszystko to, co człowiek wytwarza, różne aspekty codziennego życia (historie rodzinne, biografie), codzienne praktyki. Respondenci, którzy w ten sposób definiują dziedzictwo kulturowe, zwracają też uwagę na dwie cechy definicyjne pojęcia: konstruktywistyczny i dyskursywny charakter dziedzictwa. Zatem to, co zostaje

uznane za dziedzictwo, jest determinowane momentem historycznym, w którym żyjemy (dominującym dyskursem, władzą polityczną). W bezpośrednim kontakcie z obiektami kultury jednostki same nadają im treść, poddają subiektywnej (re-)interpretacji:

W zasadzie to nie nam decydować, co tworzy nasze dziedzictwo kulturowe, bo o tym zadecydują ci, którzy przyjdą po nas. Stąd nasza strategia, że nie decydujemy, nie wykluczamy niczego z digitalizacji. Chcemy dostarczyć naszym użytkownikom wszystko, co mamy, bo to oni decydują, co jest dla nich ważne i z czego mogą złożyć rzeczywistość. [R11]

Respondenci, którzy odnoszą się do rozumienia dziedzictwa w nawiązaniu do kanonu zasobów danej społeczności, kładą większy nacisk na cechy definicyjne takie jak: kumulatywny charakter zasobów gromadzonych przez wieki; transmisję zasobów z pokolenia na pokolenie; tożsamościowy aspekt dziedzictwa oraz rozumienie obiektów jako „nośników pamięci” i wiedzy historycznej. W takim rozumieniu dziedzictwo to „zespół osiągnięć o charakterze kulturalnym, które zostały wytworzone na danym terenie” [R3]; „pamiętki naszych pokoleń” [R20]; „zasoby, które są cenne dla całego narodu, a nie za takie uznane w subiektywnej ocenie jednostki” [R1]; „wszystko, co niesie ze sobą historię i nas uczy, co mówi o przeszłości” [R19].

Ta różnica w podejściu do „dziedzictwa kulturowego” nie wynika z tego, jaką instytucję respondent reprezentuje, jakiego portal jest typu ani kiedy powstał, jest raczej wynikiem głębszego podziału, który uwidocznił się już w analizie aktów prawnych dotyczących digitalizacji¹³. Respondenci stosunkowo często rozróżniają materialny i niematerialne dziedzictwo kulturowe. Do pierwszego zaliczają zabytki, sztukę (literatura, architektura, malarstwo, muzyka), artefakty (np. przedmioty użytkowe, stroje) dokumenty i krajobraz. Do dziedzictwa określanego jako „symboliczne”, „duchowe” czy „niematerialne” respondenci zaliczają tradycję, wierzenia, legendy, zwyczaje (ludowe), obrzędy, religię, zasób wiedzy, myśl ludzką i historię. Na wskazania konkretnych typów zasobów dziedzictwa znaczny wpływ ma rodzaj obiektów, z którymi respondenci mają do czynienia podczas swojej pracy digitalizacyjnej. Jedynie dwóch respondentów zwróciło uwagę na współczesne zasoby cyfrowe (*born-digital*) jako obszar dziedzictwa (treści publikowane na blogach, portalach społecznościowych). Respondenci zwracają też uwagę na zmianę podejścia do dziedzictwa kulturowego. Zmiana ta – ich zdaniem – polega na tym, że współcześnie więcej osób interesuje się dziedzictwem, głównie historią „małych ojczyzn”, ponieważ jest ono „bliższe”, „bardziej dotykalne” i coraz lepiej opisane:

13 Analiza aktów prawnych przeprowadzona w I module badawczym projektu wskazuje na istotną różnicę w definiowaniu pojęcia „dziedzictwo” w dokumentach polskich i unijnych. W tym pierwszym przypadku dziedzictwo rozumiane jest głównie w kategoriach esencjonalnych, jako zbiór (kanon) ważnych dla tożsamości zbiorowej elementów kultury narodowej („dziedzictwo narodowe”). W dokumentach unijnych pojęcie to definiowane jest w kategoriach antyesencjonalnych/konstruktywistycznych jako rezerwuuar elementów pochodzących z różnych krajów Europy, który podlega reinterpretacji i stanowi budulec do konstruowania tożsamości europejskiej. Zob. Mariusz Dziągłowski, Aldona Guzik, *Procesy digitalizacji dziedzictwa...*, dz. cyt.

Kiedyś było pojęciem bardzo wąskim i, mam wrażenie, zarezerwowanym dla bardzo wąskiej grupy specjalistów zajmujących się historią... może nawet trochę historią sztuki, ale niekoniecznie muzealników, którzy pracowali w tej dziedzinie ochrony przede wszystkim. Natomiast dzisiaj mam wrażenie, że bardzo zmieniło się podejście społeczne do dziedzictwa kulturowego, bardzo wiele osób się interesuje, tą tak zwaną historią swoich małych ojczyzn, co spowodowało, że dziedzictwo kulturowe jest może lepiej opisane i bardziej dotykane. Tak naprawdę dotyczy zarówno tej sfery zabytkowej, którą możemy dotknąć bardzo materialnie, jak i sfery duchowej: różnych wartości niematerialnych, opowieści, legend, zwyczajów. Wydaje mi się, że to pojęcie jest dzisiaj bardzo szerokie i w naszej działalności jest to dosyć dobrze widoczne. [R12]

3. Pozyskiwanie zasobów i przebieg procesu digitalizacji

Wszyscy respondenci uznają gromadzenie i archiwizowanie zasobów kultury za niezwykle istotne, głównie ze względu na to, że wiele z tych zasobów łatwo może ulec zniszczeniu (bardzo stare, kruche przedmioty) lub zapomnieniu (zasoby niematerialne). Gromadzenie i archiwizowanie zasobów kultury – zdaniem respondentów – pozwala na lepsze zrozumienie „miejsca, w którym się jest” [R12], pogłębienie wiedzy na temat swoich korzeni, tożsamości lokalnej i narodowej. Zarchiwizowane zasoby pozwalają na zrozumienie zjawisk zachodzących w szerszym kontekście (historycznym, społecznym). Obiekty kultury pozwalają często na odtworzenie mentalności i rzeczywistości codziennego życia ludzi w minionych epokach, po to, aby wyciągnąć z ich doświadczeń naukę na przyszłość. Gromadzenie zasobów, które mogą się okazać wartościowe i przydatne, ma na celu przechowanie ich dla przyszłych pokoleń. Respondenci zwrócili też uwagę na praktyczne aspekty kolekcjonowania zasobów, wiążące się ze współczesnymi możliwościami technologicznymi. Cyfrowa archiwizacja i szeroki dostęp do zebranych obiektów pozwala na uniknięcie problemów związanych z dotarciem do archiwów analogowych. Za obiekty, które powinny podlegać gromadzeniu i archiwizowaniu w pierwszym rzędzie, respondenci uznali z jednej strony te, które narażone są najbardziej na zniszczenie, unikatowe, szczególnie cenne, a z drugiej te, które są istotne z punktu widzenia danej społeczności (regionu, narodu). Wśród tych pierwszych respondenci wymieniają zarówno zasoby materialne (najstarsze obiekty, kruche – łatwo ulegające zniszczeniu), jak i niematerialne (historie, opowieści dotyczące przeszłości). Pracownicy instytucji, które zajmują się utrwalaniem historii mówionej, wskazują przede wszystkim na te ostatnie zasoby, ze względu na fakt, że osoby – świadkowie historii, którzy mogliby dużo opowiedzieć o czasach minionych – odchodzą:

(...) szeroko pojęte historie mówione i powieści, powiedziałybym, legendarne, trochę magiczne, z tego przede wszystkim względu, że odchodzą świadkowie historii. I wydaje mi się, że to właśnie ta pewna niematerialność, bo przedmiot... Ja przez długi czas zajmowałam się fotografią. Która ma większe szanse na przeżycie. Oczywiście są różne sytuacje, ale jednak to jest rzecz dotykalna, ona sobie może gdzieś w jakimś pudełku przetrwać bardzo długo, natomiast jeśli odchodzi człowiek, to wraz z nim odchodzi jego historia. [R12]

Do niematerialnych zasobów, które giną i wymagają natychmiastowej archiwizacji, respondenci zaliczają również gwarę, której „nośnikami” są posługujące się nią osoby. Pracownicy instytucji publicznych (jak również osoby fizyczne) zwracali uwagę na te obiekty, które są szczególnie ważne dla historii Polski i tożsamości Polaków. Za ważne uznali obiekty związane z historią danego regionu i tożsamością jego mieszkańców. Ich zdaniem winny one „promować” kulturę polską i kulturę poszczególnych regionów. Niektórzy z respondentów zwracali też uwagę na takie przedmioty, które są przechowywane w domach: prywatne archiwa i rodzinne pamiątki. Można zauważyć, że w ostatnich latach twórcy portali (zarówno oddolnych, jak i odgórnych) coraz większy nacisk kładą na gromadzenie zasobów związanych z codziennym życiem (tzw. kultura codzienna) oraz zasobów, których nośnikami są „świadkowie historii”, takich jak: opowieści, legendy, biografie utrwalane w cyfrowej postaci historii mówionych.

Sposób pozyskiwania zasobów zależy od typu podmiotu prowadzącego portal i typu instytucji. Muzea i biblioteki, które dysponują dużymi zasobami, digitalizują przede wszystkim zbiory, które są w ich posiadaniu. Instytucje, które dysponują własną pracownią digitalizacyjną, wypożyczają na potrzeby digitalizacji obiekty od innych instytucji kultury (muzea, biblioteki). Mniejsze ośrodki kultury zlecają digitalizację części zgromadzonych przez siebie zbiorów ośrodkom, które posiadają pracownię digitalizacyjną. Samorządowe instytucje kultury często nie mają własnych zbiorów; wypożyczają materiały od osób prywatnych, które są skanowane i oddawane, przy czym niektóre instytucje organizują publiczne zbiórki dokumentów związanych np. z rocznicą jakiegoś wydarzenia. Respondenci wskazują też na praktyki pozyskiwania zasobów od innych instytucji już w formie cyfrowej i korzystanie z obiektów dostępnych w domenie publicznej na własnej platformie. Podmioty komercyjne nie gromadzą żadnych obiektów, a jedynie udostępniają narzędzie do prezentacji zasobów. Osoby fizyczne archiwizują zasoby własne, prywatne kolekcje lub obiekty zabytkowe, sztukę dostępną w muzeum, które są przez respondentów cyfrowo archiwizowane. Ponadto, o ile duże instytucje pozyskują zasoby od innych instytucji, o tyle respondenci reprezentujący portale oddolne – gromadzą częściej swoje zbiory od innych osób fizycznych, często w drodze darowizny lub wymiany kolekcjonerskiej. Wśród pozyskanych obiektów, które najczęściej wymieniają respondenci związani z muzeami i bibliotekami, są zasoby archiwalne (fotografie, dokumenty) oraz biblioteczne (książki, czasopisma, rękopisy, starodruki, pergaminy, druki, plakaty, ulotki, dokumenty życia społecznego, mapy, ikonografia, kroniki). Respondenci związani z portalami oddolnymi częściej wymieniają zbiory muzealne (własne

kolekcje artefaktów, malarstwo, przedmioty użytkowe) lub zabytki (architektura, wnętrza). Osobną kategorią są obiekty *born-digital* (historia mówiona, fotografia dokumentująca bieżące wydarzenia, nagrania audio i wideo), wytwarzane w ramach działalności respondentów. Kryteria doboru obiektów do digitalizacji, stosowane przez podmioty, reprezentowane przez respondentów, są bardzo zróżnicowane. Podmioty gromadzące fizyczne obiekty za kluczowy uznają stan, w jakim jest obiekt. Podmioty te digitalizują w pierwszym rzędzie zbiory własne (np. biblioteka), a dopiero później zasoby innych instytucji. Zwraca się również uwagę na unikatowość obiektu oraz jego status prawny (priorytetowe obiekty to obiekty dostępne w domenie publicznej, aby można było je publikować bez problemu).

W opinii respondentów digitalizacja to bardzo złożony i rozległy proces, składający się z kilka etapów: od pozyskania obiektu po udostępnienie go na stronie internetowej. Najszerzej opisują go respondenci reprezentujący inicjatywy „odgórne”, uwzględniając nie tylko proces, ale i kwestie techniczne, takie jak: narzędzia (skanery i aparaty fotograficzne), jakość cyfrowych odwzorowań, jakość udostępnienia, a nawet wybór domeny.

To jest przeniesienie czegoś z formy materialnej, analogowej do cyfrowej, która może być zapisana na dysku komputera czy też na dysku flash. (...) To jest zawsze złożony proces. Czyli wiele czynników się na tą digitalizację składa. Od sprzętu, poprzez proces, *workflow*, zmianę organizacji pracy instytucji. Gdzieś musimy znaleźć miejsce i czas na wykonanie tego, musimy mieć ludzi, którzy będą to robić. Potem jest proces, który określa się mianem digitalizacji, czyli fizyczne wzięcie kopii książki, położenie na skaner i zeskanowanie. To też często się określa, samą tą czynność, jako digitalizację. A potem jest jeszcze cała redakcja cyfrowa. Bo jak mamy serię obrazków, to jest tylko seria obrazków, niepowiązana z niczym. Więc cały proces związany z połączeniem tego z odpowiednimi metadanymi, ustawieniem ich w odpowiedniej kolejności, przygotowaniem do przeglądania przez użytkowników i decyzje czysto merytoryczne, chociażby o prawie autorskim. Czy ja mogę to pokazać w otwartym dostępie, w domenie publicznej, czy też muszę to ukryć? Czyli cały dodatkowy proces opracowania w instytucji. Czyli cały zbiór kroków, które muszą zostać wykonane. [R10]

Jeden z respondentów zwraca z kolei uwagę na ważny aspekt pozyskania obrazów cyfrowych, zabezpieczenia i archiwizowania zasobów, szczególnie tych zagrożonych, np. starodruków:

Książkowo i podręcznikowo digitalizacja zbiorów bibliotecznych to jest szereg procesów nakierowanych na pozyskanie obrazu cyfrowego zasobu, konwersję i prezentację, czyli udostępnianie tych zasobów z równoległą funkcją archiwizowania w wysokiej jakości plików, czyli obrazów tych zasobów. [R4]

W kilku wypowiedziach (głównie przedstawiciele inicjatyw odgórnych) pojawia się także kwestia misyjności digitalizacji jako zabezpieczenia dziedzictwa kulturowego lub spuścizny po przodkach dla przyszłych pokoleń. Na przeciwległym biegunie znajdują się wypowiedzi przedstawiciele dwóch inicjatyw oddolnych, którzy definiują digitalizację w sposób wąski, techniczny, ograniczając się do uzyskania cyfrowego obrazu obiektu, przy czym oni również podkreślają, że jej głównym celem jest zachowanie dziedzictwa kulturowego, które łatwo może zostać utracone. W opinii kilku respondentów pojęć: „digitalizacja” i „cyfrowa archiwizacja” można używać zamiennie, gdyż oznaczają to samo – dzieje się tak w przypadku przedstawiciele „inicjatyw oddolnych” („Użył pan tego słowa «digitalizacja» – jak Pan rozumie tę digitalizację?” – „Obraz cyfrowy, najprościej” [R9]).

Digitalizacja dla większości respondentów nie jest celem samym w sobie. Zarówno sam proces, jak i jego efekty spełniają wiele funkcji w społeczeństwie. Analiza materiału empirycznego pozwala wyodrębnić najważniejsze dla respondentów funkcje digitalizacji. Pierwszą z nich jest funkcja edukacyjna, która łączy się z funkcją upowszechniania wiedzy i rozwojem badań naukowych. Te funkcje są wskazywane najczęściej przez przedstawicieli instytucji odgórnych:

(...) w edukacji, jeżeli to będzie dostępny zasób, będzie można to wykorzystywać, nauczyciele będą z tego korzystać, przy badaniach też się to może przydawać, bo wtedy nie trzeba już jechać do muzeum, robić jakichś kwerend, tylko gdy te materiały zostały przekazane do Europeany, wpisujemy, znajdujemy i możemy robić cały ten proces, wyszukiwać po prostu, czyli do badań też, w przypadku obiektu też się to przydaje, by mógł zostać tam zhierarchizowany, ustawiony w chronologii odpowiedniej, czyli badania, promocja, ochrona, edukacja. [R20]

W opinii wszystkich respondentów celem digitalizacji jest zachowanie dziedzictwa, jego zabezpieczenie na wypadek zniszczenia (zwłaszcza zbiorów zagrożonych w bibliotekach), udostępnienie w internecie oraz upowszechnienie wśród szerokiego grona odbiorców, zwłaszcza młodego pokolenia:

Pierwsza rola, zabezpieczenie, wieczyste, jak zwykle. Dla mnie oczywiście upowszechnianie. Dwie podstawowe. Wieczyste zabezpieczenie, to jest chyba w naturze Polaków, że my boimy się, że książki nam przepadną, zginą, spalą się itd. W związku z tym warto mieć kopie, stąd zeskanowanie książki pozwoli na jej odtworzenie, wobec tego jakoś digitalizacji musi pozwolić na odtworzenie książki w takiej postaci, w jakiej ona była. I to jest, to jest pierwsze zadanie, czyli ten cel zabezpieczający. Jeśli chodzi o udostępnienie, to chyba oczywiste, że coraz częściej, szczególnie młodsze pokolenie, korzysta z wersji cyfrowych. [R11]

Kolejną istotną funkcją wymienianą przez większość rozmówców jest funkcja informacyjna digitalizacji, która ma na celu uświadomienie społeczeństwu, po pierwsze,

istnienia wielu zasobów „ukrytych” w instytucjach kultury, oraz, po drugie, faktu, że w łatwy sposób, dzięki digitalizacji, można do nich dotrzeć. Stąd wynika kolejna ważna funkcja digitalizacji: promocja dóbr kultury oraz ośrodków, które je gromadzą:

(...) promocja przede wszystkim, zachowanie też, bo to jest dokumentacja, szczególnie, jeżeli robimy skany w 3D, wtedy jest to dokładne odwzorowanie i są wymiary, czyli ochrona w pewien sposób. [R4]

Digitalizacja to również udostępnianie ucyfrowionych zbiorów, i tutaj respondenci zwracają uwagę na kreatywność twórców portali; obiekty powinny być wzbogacone ciekawą (intrygującą) narracją, tak aby zainteresować odbiorców ofertą instytucji kultury w rzeczywistym świecie, czyli mają spełniać funkcję „magnesu”, przyciągać uwagę użytkowników portali:

Natomiast dla nas... proces pracy... to jest proces następnie użycia tego, i nie chodzi o to, żeby mieć bardzo dużo materiałów zdigitalizowanych, tylko o to, żeby mieć materiały, które są następnie ciekawie użyte. Wykorzystane... przede wszystkim z wykorzystaniem nowych technologii cyfrowych. [R12]

Kolejną funkcją wymienianą przez kilku respondentów (zarówno z inicjatyw oddolnych, jak i oddolnych) jest tworzenie wspólnoty poprzez integrację lokalnej społeczności wokół portalu, historii regionu czy państwa, a także budowanie tożsamości lokalnej, regionalnej, a nawet narodowej (jest to podkreślane zwłaszcza przez twórców Śląskiej Biblioteki Cyfrowej, CBN Polony, Regionalnej Pracowni Digitalizacji, Miastografa. Cyfrowego Archiwum Łodzian).

Podsumowując wypowiedzi respondentów, możemy stwierdzić, że zwracają oni uwagę przede wszystkim na funkcje społeczne digitalizacji, funkcje ekonomiczne są natomiast celami wtórnymi:

Ekonomiczne znaczenie jest dla mnie absolutnie drugorzędne, nigdy nie myśleliśmy o tym zasobie jako o sposobie na zarabianie. Oczywiście jest to ogromna baza danych, a każde dane są cenne, ale to nie jest absolutnie rama, w której myśleliśmy o tym projekcie. [R7]

Respondenci są zgodni co do efektów digitalizacji: jest to zjawisko mające pozytywne konsekwencje dla obiektu, odbiorców, ośrodków digitalizacyjnych i ich pracowników. Ucyfrowiony przedmiot zyskuje w tym sensie, że następuje upowszechnienie wiedzy o nim, jego historii, miejscu powstania, przechowywania itp. Dzięki procesom digitalizacji do obiektu może dotrzeć szerokie grono odbiorców, zarówno do wersji oryginalnej, jak i cyfrowego odwzorowania. Odbiorcy mają do niego łatwy i nieograniczony dostęp (o każdej porze dnia i nocy), co dla współczesnych ludzi, którzy mają coraz mniej czasu, może okazać się szczególnie ważnym udogodnieniem:

Odbiorca zyskuje to, że jeśli chce się zapoznać z jakimś dziełem, to może to zrobić w bardzo wygodny sposób, w kapciach, przy komputerze, z herbatą w dłoni, nie wychodząc z domu. Mając więcej czasu na kontemplację jakiegoś dzieła, nie będzie przecież stał w muzeum i patrzył na jedną rzeźbę. W muzeum może być bardziej rozproszony, np. kiedy jest dużo ludzi. Ten odbiór jest trochę inny. Ja zauważyłam, że ludzie tak robią – idą na wystawę, oglądają eksponaty tam, przychodzą do domu i oglądają je jeszcze raz w internecie i dyskutują ze znajomymi na ten temat. Polecają wystawę linkiem. To się fajnie przenika i myślę, że to nie jest żadne zagrożenie ani dla odbiorców, ani dla muzeów. [R19]

Ponadto – jak zauważają respondenci – pewne zasoby poddane ucyfrowieniu zostają niejako „przywrócone do życia”. Część „ukrytych zasobów”, przechowywanych np. w magazynach czy w rodzinnych domach twórców, staje się dostępna dla wszystkich, a więc zostaje dobrem wspólnym. Dzięki digitalizacji następuje zabezpieczenie zbiorów (zwłaszcza tych zagrożonych). Cyfryzacja nie wyklucza udostępniania oryginału, jednak służy jego oszczędzeniu, „można nawet powiedzieć, przedłużeniu jego żywota po prostu” [R3]. Jednak – jak zgodnie stwierdzają respondenci – najważniejsza jest komunikacja pomiędzy obiektem a odbiorcą – i tu digitalizacja okazuje się ogromnym udogodnieniem:

(...) punkt pierwszy to jest zabezpieczenie, punkt drugi to jest udostępnienie i wręcz informacja o tych zbiorach, czyli przywrócenie ich do życia, bo do wielu tych rzeczy, program komputerowy, katalog umożliwia przejrzenie listy wypożyczeń, rejestrowane są wszystkie udostępnienia, czasami książki mają zerową liczbę w katalogu, natomiast w sieci są hitami, co świadczy o tym, że po prostu ludzie nie mieli pojęcia, że coś takiego w ogóle istnieje, w związku z tym nawet nie mieli okazji przyjść i o to zapytać. Jeśli nie mieli takiej wiedzy, to to jest zasługa bibliotek cyfrowych, przywrócenie do życia całej masy zapomnianych dokumentów. [R3]

Odbiorcom digitalizacja zapewnia nieograniczony i łatwiejszy dostęp do zasobów, niweluje bariery dostępu do kultury dla osób niepełnosprawnych, wykluczonych ze względów ekonomicznych czy geograficznych, ułatwia pracę naukową, zarówno uczniom i pracownikom szkół, jak i naukowcom, głównie dzięki udostępnianiu zasobów w sieci:

Chociaż z drugiej strony, jeżeli spojrzymy na osoby, które nie mają dostępu do kultury, jak choćby w przypadku, gdy przeszkodą będzie odległość, pieniądze albo jakaś niepełnosprawność, to jednak internet jest dużym ułatwieniem, bo oni dzięki temu mogą w ogóle korzystać z tego dziedzictwa. Audiodeskrypcja umożliwia odbiór sztuki osobom niewidzącym, nie zawsze będzie w muzeum ktoś, kto będzie im w stanie umożliwić dotykanie tych obiektów, chociaż

i takie techniki są już stosowane. To przede wszystkim ma upowszechnić tę kulturę, bo myślę, że nigdy jej nie zastąpi. [R20]

Respondenci zwracają uwagę na to, że odbiór obiektu w formie cyfrowej jest bardziej zindywidualizowany i pogłębiony – można „dotknąć” eksponatu, co nie jest możliwe np. w muzeum, aczkolwiek jeden z rozmówców stwierdza, że obcowanie z oryginałem będzie zawsze pełniejsze niż z jego cyfrową kopią. Dla pracowników instytucji digitalizacja to przede wszystkim udogodnienie w pracy: pozwala łatwiej i szybciej wyszukiwać obiekty, cyfrowe odwzorowania mogą być przez nich ponownie wykorzystane np. w publikacjach, pracach związanych z grafiką, sztuką. W przypadku instytucji kultury – zdigitalizowane obiekty działają jak „magnes”, ich rolą może być przyciąganie nowych odbiorców, którzy zobaczyli coś ciekawego w internecie i skłania ich do odwiedzenia muzeum, a więc digitalizacja promuje instytucje kultury.

Analizując wypowiedzi respondentów, odnajdujemy tylko trzy negatywne opinie dotyczące efektów digitalizacji – wszystkie ze strony przedstawicieli muzeów, którzy stwierdzili, że w wyniku digitalizacji fizyczne muzea mogą stracić odbiorców na rzecz tych wirtualnych, skanowany obiekt może ulec w jakimś stopniu zniszczeniu, np. przez naświetlenie, a cyfrowa reprodukcja może być gorsza niż oryginał:

Tu zdania są podzielone, pewnie w placówkach muzealnych i też w naszym województwie, bo część muzeów na pewno całą cyfryzację postrzega właśnie jako sposób na promocję, ale niektóre muzea boją się, że jeżeli coś będzie można zobaczyć w internecie, to już nikt nie przyjdzie zobaczyć tego na żywo. Nawet prowadzimy zajęcia dla dzieci, to próbujemy wyjaśnić, że tak jak na koncertach rockowych: ktoś ma plakat jakiejś swojej gwiazdy, to na plakacie zobaczy więcej niż na koncercie, ale nigdy nie wymieni tego koncertu na plakat, zawsze pójdzie na ten koncert, tylko że niektóre te placówki nie posiadają aż tak wybitnych obiektów i po prostu się boją, że jeżeli chcemy już coś zobaczyć na stronie, to po co iść do muzeum. [R20]

Motywacją do realizowania projektów digitalizacyjnych, zarówno dla respondentów reprezentujących instytucje ogólnokrajowe, jak i oddolne, była świadomość tego, że taki jest wymóg czasu: jeden z respondentów używa nawet określenia „konieczność dziejowa”, „światowy trend” [R11]. Digitalizację ponadto wymusił postęp technologiczny i rozwój internetu oraz fakt, że większość społeczeństwa z niego korzysta:

(...) ale jeśli chodzi o sam proces digitalizacji i tego, że kultura czy instytucje kultury powinny działać w sieci, to jest kwestia po prostu tego, że internet jest takim... miejscem, sieć jest miejscem kultury po prostu. (...) Kiedyś modne było takie pojęcie cyberprzestrzeń. I ono jest według mnie błędne, dlatego że po prostu to nie jest jakaś cyberprzestrzeń, jacyś internauci, tylko tak naprawdę

gdzieś tam, oczywiście uwzględniając wykluczenia cyfrowe, ale praktycznie wszyscy z tego korzystają. Pośrednio lub bezpośrednio, także dzięki technologii, doszło do pewnej rewolucji, której jesteśmy świadkami, i myślę, że jesteśmy w takich czasach, kiedy dzieje się coś niesamowitego i duża część naszej komunikacji, duża część naszej aktywności, właśnie związanej z kulturą czy dziedzictwem kulturowym, odbywa się w sieci. [R13]

Inspirację stanowiło również przekonanie twórców portalu o posiadaniu unikatowych zasobów, którymi należy się podzielić z innymi, z szerokim gronem odbiorców, czy nawet „pochwalić się” nimi na zewnątrz (Śląska Biblioteka Cyfrowa, Wirtualne Muzeum Secesji). Ponadto cyfrowa archiwizacja okazała się, w odczuciu niektórych respondentów, drogą umożliwiającą im realizację głównej idei działalności (np. Miastograf. Cyfrowe Archiwum Łodzian).

W przypadku dwóch największych inicjatyw odgórnych (CBN Polona i Śląska Biblioteka Cyfrowa) jako instytucji digitalizujących głównie zasoby biblioteczne, motywacją jest zły stan posiadanych zbiorów (np. starodruków, czasopism), ponadto w opinii tych respondentów ważny okazał się aspekt finansowy, bowiem po 2004 roku pojawiły się konkursy i granty umożliwiające taką działalność. Jeden z respondentów stwierdził, że digitalizacja okazała się dla jego ośrodka szansą zaistnienia na rynku instytucji kultury, gdyż nie posiadała ona własnych zasobów, a pozyskanie cyfrowych odwzorowań i udostępnienie ich w internecie było najlepszym i najbardziej dogodnym sposobem na rozwiązanie tego problemu. Podsumowując, wszyscy respondenci zgodnie przyznają, że:

(...) to jest najlepszy sposób gromadzenia rzeczy, które są ulotne, delikatne, mogą ulec zniszczeniu, to jest najtańsza, tak naprawdę i najszerzej dostępna metoda, której można użyć do tego. [R19]

Jak wynika z analizy wypowiedzi respondentów, w instytucjach powstałych w wyniku inicjatywy oddolnej wszystkie zdigitalizowane zasoby są udostępnione na portalu, co wynika z faktu, iż respondenci gromadzą w większości cyfrowe odwzorowania, a nie fizyczne obiekty. Tylko w przypadku dwóch instytucji oddolnych: Historius Międzyrzecza i Wirtualnego Muzeum Przedmiotów Kultu, ich twórcy posiadają fizycznie obiekty, które następnie digitalizują i udostępniają na swoich stronach. W instytucjach odgórnych cyfryzacji poddawane są zasoby własne, dlatego największe z nich, np. CBN Polona, Śląska Biblioteka Cyfrowa, Muzeum Okręgowe w Lesznie, mają zdigitalizowane po ok. 10% zbiorów własnych, ale już np. Ośrodek Brama Grodzka-Teatr NN – 100%, Regionalna Pracownia Digitalizacji – 100%, (z tym, że te dwa ośrodki nie posiadają zbiorów fizycznie, dysponują tylko cyfrowymi odwzorowaniami obiektów). Zasoby *born-digital* są udostępniane tylko na trzech portalach, są to: Ośrodek Brama Grodzka i Miastograf – materiały wytwarzane wewnątrz, tzw. historia mówiona oraz ŚBC (inicjatywa „odgórna”) – w jej posiadaniu są materiały audiowizualne (filmy).

Prace związane z digitalizacją w dziewięciu na jedenaście analizowanych ośrodków wykonywane są samodzielnie przez pracowników. W przypadku dwóch pozostałych: jedna (MyViMu – instytucja oddolna) pozyskuje już zdigitalizowane zasoby i udostępnia je na swoim portalu, przy czym sam proces udostępnienia (zamieszczenia na witrynie) również leży po stronie osób lub instytucji używających cyfrowe odwzorowania. Natomiast druga instytucja (odgórna – Fundacja im. Zofii Rydet) zleca digitalizację na zewnątrz, do wyspecjalizowanej firmy prywatnej, przekazując jej zarchiwizowany zasób. Siedem instytucji: cztery odgórne i trzy oddolne, digitalizuje głównie własne zasoby.

Analizując wypowiedzi przedstawicieli instytucji odgórnych możemy stwierdzić, że we wszystkich tych ośrodkach sposób organizacji procesu digitalizacji jest bardzo precyzyjnie określony za pomocą zewnętrznych standardów wyznaczonych przez organy centralne, takie jak np. NiMOZ czy Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych. Ponadto w toku prac wszystkie ośrodki wypracowały wewnętrzne procedury, aczkolwiek jeden z respondentów przyznaje, że jeśli chodzi o digitalizację 3D zasady są dopiero wypracowywane, „ale standardów jako standardów nie zapisaliśmy, bo byłyby strasznie długie i mało praktyczne” [R20]. Na uwagę zasługuje CBN Polona, która dysponuje Repozytorium Cyfrowym Biblioteki Narodowej – autorskim systemem, który z jednej strony przeprowadza pracowników przez cały proces digitalizacji, a z drugiej – sam po wgraniu plików i połączeniu ich z metadanymi automatycznie dokonuje kilku operacji, aż do udostępnienia cyfrowego obiektu na portalu. Wszystkie analizowane instytucje posiadają wydzielone pracownie, przy czym w przypadku CBN Polona i Śląskiej Biblioteki Cyfrowej są to odrębne jednostki („Zakład Zbiorów Cyfrowych” i „Dział Mediów Cyfrowych”) składające się z kilku pracowni, które są odpowiedzialne za poszczególne etapy procesu digitalizacyjnego. Liczba pracowników jest zróżnicowana, od stu w CBN Polona, do kilku w przypadku Regionalnej Pracowni Digitalizacji czy Muzeum Okręgowym w Lesznie. We wszystkich analizowanych instytucjach¹⁴ (oprócz Regionalnej Pracowni Digitalizacyjnej) digitalizacji poddawane są zasoby własne. Przebieg prac również jest podobny i składa się z kilku etapów. Prace rozpoczynają się od decyzji dotyczącej konkretnego tematu, obiektu czy zbioru, który ma zostać opracowany, następnie pracownicy techniczni archiwizują go cyfrowo w pracowni digitalizacyjnej, a następnie kopie-matki trafiają na dyski macierzowe. Kolejnym etapem są prace związane z edycją, opisem i przygotowaniem zasobów do publikacji. W przypadku CBN Polona, Śląskiej Biblioteki Cyfrowej i Ośrodka Brama Grodzka – Teatr NN prace te są przeprowadzane przez pracowników merytorycznych, z wykorzystaniem specjalnego oprogramowania. Końcowym etapem jest udostępnienie ucyfrowionego obiektu na platformie ośrodka digitalizacyjnego. Wszystkie pracownie digitalizacyjne dysponują profesjonalnym sprzętem. CBN Polona posiada dwadzieścia skanerów (wielkoformatowych, hybrydowych, przelotowych) oraz aparaty skanujące do szczególnie cennych obiektów, a także aparat fotograficzny do trójwymiarowego fotografowania. Śląska Biblioteka Cyfrowa dysponuje skanerami działowymi: A1,

14 W tym przypadku chodzi o siedem instytucji publicznych z jedenastu analizowanych przypadków.

A2, pięcioma płaskimi A3, jednym A4 i jednym stanowiskiem mobilnym z notebookiem do wypożyczenia, a także skanerem firmy Kruze, który ma zdolność rejestrowania faktury obiektów. Pracownia digitalizacyjna Ośrodka Brama Grodzka – Teatr NN wyposażona jest w trzy skanery do digitalizacji płaskiej (skaner wielkoformatowy, do negatywów i do negatywów szklanych), w przypadku skanowania w technologii 3D, wykorzystywana jest infrastruktura instytucji zewnętrznych (uczelnie). Regionalna Pracownia Digitalizacji ma również kilka skanerów (laserowych, płaskich, 3D Max) i kilka wyspecjalizowanych aparatów fotograficznych. Działania digitalizacyjne stanowią codzienną praktykę w trzech instytucjach, pracownicy Muzeum Okręgowego w Lesznie i Regionalnej Pracowni Digitalizacyjnej określają je mianem procesu cyklicznego.

Jak stwierdzają przedstawiciele większości instytucji odgórnych i oddolnych, prace związane z digitalizacją to w ich przypadku działalność stanowiąca codzienność dla pracowników tych ośrodków. W przypadku niektórych respondentów ich działalność można określić jako cykliczną – „od projektu do projektu”. Tylko w przypadku dwóch inicjatyw oddolnych jest to praca dorywcza, poboczna (Historius Międzyrzecza i Wirtualne Muzeum Secesji). Z analizy wypowiedzi respondentów związanych głównie z portalami odgórnymi wynika, że w swojej pracy kierują się wytycznymi i standardami pochodzącymi z instytucji odgórnych, takich jak np. NiMOZ, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Centrum Cyfrowe Polska, które chętnie dzielą się wypracowanymi przez siebie standardami, dobrymi praktykami i procedurami np. w trakcie licznych szkoleń. Respondenci przyjęli je w swojej pracy, aby uniknąć błędów i wykorzystać doświadczenie ośrodków z dłuższym stażem pracy w tej dziedzinie:

(...) tak jak wszyscy muzealnicy w tym kraju posiadamy na pulpicie Katalog Dobrych Praktyk Digitalizacji, czerpiemy z tego, każdy z nas był na szkoleniu, które po prostu pewne standardy wyznaczało i staramy się tego trzymać, robić to, żeby było na bieżąco z tymi wymogami, które NiMOZ nam sugeruje. [R5]

Wzorce podpatrywane są także u zagranicznych partnerów, np. twórcy CBN Polony na początku swojej działalności wzorowali się na francuskiej Gallice. Standardy digitalizacyjne implementowane są też od współpracowników krajowych, np. Miastograf. Cyfrowe Archiwum Łodzian zapożyczył je od dwóch instytucji: Ośrodka Brama Grodzka – Teatr NN z Lublina i Ośrodka Karta z Warszawy.

Jednak w większości przypadków standardy zostały wypracowane, spisane i wdrożone w codzienną praktykę wewnątrz analizowanych instytucji. Respondenci przyznają, że w miarę upływu lat są one aktualizowane i dostosowywane do zmieniającej się rzeczywistości.

4. Udostępnianie, odbiorcy i upowszechnianie zasobów

Udostępnienie zasobów w internecie – w opinii twórców portali – jest właściwym celem digitalizacji. Stąd dążenie podmiotów, które reprezentują respondenci, do udostępniania wszystkich zdigitalizowanych zbiorów, bez żadnych ograniczeń. Choć zdarzają się wyjątki od tej reguły: np. „historie mówione” nie są publikowane w całości, zdarza się też, że właściciele niektórych materiałów nie życzą sobie ich upublicznienia za ich życia. Ponadto jeden z respondentów stwierdził, że udostępnienie wszystkiego w sieci może spowodować spadek liczby odbiorców instytucji kultury w rzeczywistym świecie:

W procesie digitalizacji jako procesie nie widzę żadnych zagrożeń. Natomiast widzę zagrożenia w takim powszechnym udostępnianiu, bo ja nigdy nie wiem do końca, co ten obiekt, to pismo, dokument, który zdigitalizowaliśmy w dobrej wierze, jaki on może odnieść skutek. [R6]

Twórcy analizowanych portali udostępniają zdigitalizowane zasoby – o ile to możliwe – w otwartym dostępie, na licencji Creative Commons. Wyjątkiem jest Regionalna Pracownia Digitalizacji, której pracownicy są w trakcie wdrażania tej licencji. Część zbiorów (np. *born-digital*) jest udostępniona tylko w zamkniętym dostępie, np. jedynie w czytelni biblioteki. Respondenci przyznają, że nie udostępniają na swoich portalach zbiorów, które wciąż są chronione, tych, które są w trakcie digitalizacji oraz spuścizn, na które nie uzyskano licencji. Jeden z respondentów dodał, że w jego instytucji nie są udostępniane tzw. dokumenty tajne. Większość zasobów dostępna jest nieodpłatnie do celów niekomercyjnych (np. edukacja). Część respondentów postrzega swoją działalność w kategorii pośrednictwa między właścicielem zbiorów a użytkownikiem:

My, na przykład, jako archiwum, nie rościmy sobie żadnych praw do tych zdjęć, czyli tak jakby ktoś, kto je umieszcza u nas, jesteśmy takim jakby pośrednikiem, takim repozytorium, pomiędzy tym właścicielem a odbiorcą (...) chyba, że sami gdzieś poszukujemy tych zdjęć i, na przykład, autor jest nieznan, to wtedy też zaznaczamy, i tutaj wtedy kategoria dzieła osieroconego pomaga... [R7]

W przypadku instytucji ogólnych zazwyczaj istnieje dział/komórka (np. „Dział Bibliotekarza”, „Dział Mediów Cyfrowych”), w której odpowiednio przeszkoleni pracownicy zajmują się udostępnianiem zdigitalizowanych obiektów. Jak dodają rozmówcy, jest to działalność wystandaryzowana, zaczynająca się od wyboru wizerunku, który ma być udostępniony, następnie obiekt podlega edycji, kategoryzuje się go i dodaje opis (metadane) – również według standardowego wzoru, po czym podejmuje się decyzję o rodzaju publikacji (otwarty dostęp, na licencji czy też wewnętrznie). Respondenci przyznają, że w procesie udostępniania ważne są dla nich kwestie techniczne i technologiczne, tak aby użytkownicy

mieli do zasobu dostęp na wszystkich urządzeniach, ale – jak wynika z naszej analizy – niewiele portali jest responsywnych. Ciekawą inicjatywą jest funkcjonalność na portalu CBN Polona: „Cyfrowa wypożyczalnia biblioteczna”, która umożliwia cyfrowe wypożyczenie dowolnej książki z zasobu BN wszystkim użytkownikom internetu. Jednocześnie każdy może na nią dodać swój obiekt (cyfrową książkę, której nie ma w zasobach BN i w ten sposób tworzy się wirtualna sieć wymiany zdigitalizowanych książek). Wyjątkiem wśród instytucji odgórnych jest Fundacja im. Zofii Rydet, która zleca udostępnianie zarchiwizowanych zasobów zewnętrznej firmie informatycznej. W instytucjach oddolnych udostępnianiem zajmuje się zazwyczaj twórca portalu. Tylko w przypadku portalu MyViMu istnieją dwie możliwości udostępniania zasobów: obiekt/y mogą dodać na stronę jego „dostawcy” lub pracownicy portalu, ale jak zaznaczają respondenci – mają zatrudnioną osobę, która pilnuje kwestii prawnych i dba o to, aby obiekty były odpowiednio skatalogowane, co zabezpiecza je przed „kradzieżą”. Twórcy pozostałych inicjatyw oddolnych albo podejmują starania w kierunku wdrożenia licencji Creative Commons (Miastograf. Cyfrowe Archiwum Łodzian), albo przyznają się, że do tej pory nie przywiązywali do tej kwestii większej wagi:

Powiem szczerze, że my się nigdy nie zastanawialiśmy. Teraz dopiero jak ja mam większą wiedzę dotyczącą prawa autorskiego. (Z tym) się zetknąłem w muzeum, dopiero teraz się nad tym zastanawiamy. Do tej pory to nie było zabezpieczane. My tam podpisywaliśmy te teksty i te fotografie. To była jedyna taka wskazówka dla korzystających. Natomiast wiemy skądinąd, że nasze zdjęcia krążyły po internecie, bo jesteśmy jakoś tam aktywni w grupach różnych dyskusyjnych i często trafiamy po prostu na własne zasoby, które ktoś tam sobie ściągnął i komuś tam przestał, zaprezentował i tak dalej. Także jakoś się nie oburzamy z tego powodu. [R16]

Z wypowiedzi respondentów wynika, że zasoby analizowanych portali mogą mieć bardzo szerokie grono odbiorców: w zasadzie można skonstatować, że może to być każdy użytkownik internetu. Jeden z respondentów zaznacza, że są to wszyscy, którzy interesują się dziedzictwem. Zarówno w przypadku instytucji odgórnych, jak i oddolnych, pojawiają się takie kategorie, jak: hobbyści, pasjonaci (historii, miejsca zamieszkania, dziedziny naukowej), uczniowie, studenci, naukowcy, artyści, pracownicy instytucji kultury. Zarówno młodzież, osoby dorosłe, jak i seniorzy. Po przeprowadzeniu analizy możemy wnioskować, że grono odbiorców zazwyczaj jest związane z profilem danego portalu, przykładowo: CBN Polona czy Śląska Biblioteka Cyfrowa mają odbiorców wśród uczniów, studentów i naukowców (w przypadku Polony stworzono specjalny serwis popularno-naukowy dedykowany uczniom i studentom), Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN – wśród mieszkańców Lublina i Lubelszczyzny, turystów, dla których strona pełni rolę przewodnika, Fundacja im. Zofii Rydet – wśród fotografików, a Wirtualne Muzeum Przedmiotów Kultury – wśród religioznawców. Ciekawym przypadkiem jest inicjatywa oddolna MyViMu zrzeszająca kolekcjonerów, poszukiwaczy, profesjonalistów, którzy na jej portalu tworzą swoje własne

muzea. Jak stwierdzają jej twórcy, portal skierowany jest także do osób, które poszukują w internecie ciekawostek (tu wymieniona została kategoria dziennikarzy). Na uwagę zasługuje kolejna inicjatywa oddolna – Miastograf. Cyfrowe Archiwum Łodzian, którego odbiorcami – jak wskazują twórcy – są fani rodzinnych opowieści fotograficznych. Według respondentów odbiorcami wszystkich portali mogą również być osoby z zagranicy, ale zazwyczaj są to Polacy, którzy wyemigrowali z kraju. Ograniczeniem jest bowiem znajomość języka polskiego, w którym są prowadzone analizowane portale. Są one wprawdzie tłumaczone na inne języki (zazwyczaj angielski), ale tłumaczenie ogranicza się zazwyczaj tylko do nagłówków czy treści wiodących.

Większość twórców portali identyfikuje swoich odbiorców przy pomocy różnych narzędzi. Najczęściej są to: statystyki Google Analytics, polubienia na portalach społecznościowych, liczniki wejść na stronę czy na obiekt, e-maile, ankiety, wywiady, komentarze, konieczność zalogowania się na portalu, rejestracja „ściągnięć”. Interesująca jest także inicjatywa pracowników Miastografu, którzy są socjologami i przeprowadzają profesjonalne badania odbiorców (ankiety, grupy fokusowe) i – jak wynika z ich wypowiedzi – hipotezy na temat ich odbiorców zostały przez badania zweryfikowane negatywnie:

Jako że ten zasób ma być tworzony przez mieszkańców, w dużej mierze chcieliśmy trafić do tych osób, które mogą mieć rodzinne fotografie do zdigitalizowania i mogą np. opowiedzieć nam swoje historie. To jest bardzo trudna grupa, bo to są osoby raczej 70+, natomiast to jest ten odbiorca, który jednocześnie jest najbardziej współtwórcą, jeśli chodzi o materiał. Jeśli chodzi o technologie to oczywiście obsługa tej strony to wrzucenie samodzielnie zdjęć lub wyobrazenie sobie, że można je zeskanować, to nie jest to pokolenie. W dużej mierze zakładaliśmy na początku, że wnuki, czyli nasze pokolenie będzie takim momentem przełożenia. Wyobrażaliśmy sobie, że najbardziej zainteresowani będą ludzie w wieku 20–35, siedzący w internecie, znający technologie, ale jednocześnie zainteresowani przyszłością miasta, niekoniecznie łodzianie, ale przede wszystkim łodzianie. Natomiast z ostatnich badań okazało się, że naszym głównym odbiorcą są mężczyźni 40+, właściwie 50+, którzy już są na tyle sprawni w obsłudze internetu, a jednocześnie są bardzo zainteresowani przyszłością miasta. Mają już swoje materiały. Tak, że okazało się, że jest to... Oczywiście mamy też spora grupę tych osób, powiedzmy 25–35, które także są zainteresowane, ale to są ludzie podobni do nas, np. działają w innych stowarzyszeniach czy fundacjach, albo w inny sposób są zaangażowani w Łódź. [R8]

Tylko dwóch respondentów (przedstawicieli instytucji odgórnych) przyznało, że nie podejmują większych działań zmierzających do identyfikacji swoich odbiorców, bo jak stwierdzają: „tak naprawdę odbiorca jest anonimowy” [R12]. Twórcy portali zdają sobie sprawę z konieczności dotarcia ze swą ofertą do nowych odbiorców. W ocenie naszych respondentów są oni pozyskiwani na dwa główne sposoby: przez kontakt bezpośredni

i pośrednio za pomocą mediów (tradycyjnych i nowych). Do pierwszej grupy twórcy portalu zaliczają: uczestnictwo w lokalnych wydarzeniach, wystawach, organizowanie warsztatów i prezentacji skierowanych do uczniów i studentów, uczestnictwo w szkoleniach branżowych, organizowanie konkursów dla lokalnej społeczności czy rekomendacje od dotychczasowych użytkowników portalu. Do drugiej kategorii respondenci zaliczyli: funkcjonowanie strony na portalu społecznościowym (głównie Facebook, Twitter, YouTube), pozycjonowanie strony w internecie, mailing do zewnętrznych baz, płatną reklamę (np. banery czy reklama na autobusach), współpracę z mediami (np. artykuły w czasopiśmie branżowych i artykuły sponsorowane), zaproszenie do TV (Fundacja im. Zofii Rydet). Po raz kolejny ciekawą inicjatywą wykazują się przedstawiciele CBN Polona, którzy stronę główną portalu skonstruowali tak, aby była ona „wabikiem” dla dotychczasowych i nowych odbiorców:

Strona główna jest takim elementem, który jest robiony ręcznie, czyli jest tak konstruowany, żeby przyciągnąć tego odbiorcę, to bardzo dużo działa, ponieważ my mamy odbiorców, którzy siedzą po 10-15 minut na naszej stronie, ŚREDNIO. To jest bardzo dużo. Tak że widać, że to działa, bo oni po prostu klikają w coś, przychodzą i widzą kolejną rzecz, klikają, klikają, wchodzi coraz głębiej. Jedna sesja średnio to jest 22 strony otwarte, to też jest bardzo dużo. [R10]

Tylko trzech respondentów (dwóch reprezentujących inicjatywy „odgórne” i jeden oddolną) stwierdziło, że nie potrzebują dodatkowej promocji w celu pozyskiwania nowych odbiorców, bo „ich działalność broni się sama” [R6].

Na razie nie mamy takiego wielkiego głodu promocji. My mamy tam ok. 500 sympatyków. Dla nas to jest dużo. [R15]

Analizując wypowiedzi respondentów – zarówno instytucji odgórnych, jak i oddolnych – stwierdzamy, że odbiorca może podejmować szereg działań na ich portalach. Zazwyczaj sprowadzają się one jednak do „biernego”¹⁵ korzystania ze stron oferujących dostęp do zdigitalizowanych zasobów. Na potwierdzenie wypowiedź przedstawiciela jednej z instytucji oddolnych:

Chociaż jestem trochę rozczarowana tym odbiorem, bo postrzegamy głównie te osoby jako biorców. Wyłącznie. Tak jakby ich wiedza na ten temat nie jest za duża, w związku z tym przyjmują te treści, które tam się pojawiają, ale nie dyskutują z nimi. [R16]

15 Pod pojęciem „biernego” użytkownika rozumiemy odbiorcę treści zamieszczonych na stronie. „Aktywny” użytkownik, to ten, który uczestniczy/współuczestniczy w jej powstawaniu.

Jak przyznają twórcy portali, odbiorcy najczęściej przeglądają strony, oglądają zasoby, czytają zawarte tam treści, odsłuchują materiały audio i kopiują zawartość portali zazwyczaj w celach naukowych (o ile obiekty są udostępnione w domenie publicznej). Innymi przejawami biernego korzystania z analizowanych witryn są: możliwość zamieszczenia komentarza na stronie, w księdze gości lub na portalu społecznościowym, udostępnianie zamieszczonych tam obiektów za pośrednictwem powiązanych z nimi portali społecznościowych, dodawanie zdigitalizowanych obiektów do „ulubionych”, tworzenie „własnych” kolekcji zbiorów, tworzenie „własnych” notatek do udostępnionych przedmiotów, tagowanie, zgłaszanie problemów do twórcy lub administratora za pośrednictwem specjalnego formularza, tworzenie rankingów najczęściej oglądanych lub komentowanych obiektów, a także np. zamawianie digitalizacji książek (Śląska Biblioteka Cyfrowa).

Drugą kategorią są „aktywni” użytkownicy analizowanych stron, którzy mogą współtworzyć lub tworzyć od podstaw ich zasób. Przykładowo twórcy oddolnej inicjatywy Miastograf. Cyfrowe Archiwum Łodzian umożliwiają swoim użytkownikom – po wcześniejszym zalogowaniu się na stronie – dodawanie swoich rodzinnych zdjęć do zasobów portalu. Z podobną inicjatywą wyszła Fundacja im. Zofii Rydet (instytucja „odgórna”), która ma odrębną kolekcję zdjęć użytkowników portalu, stworzonych na wzór cyklu „Zapis socjologiczny” Zofii Rydet, co więcej: w miejscowościach, z których pochodzą autorzy zdjęć, jej twórczynie zorganizowały warsztaty fotograficzne dla dzieci połączone z promocją zdjęć Zofii Rydet. Portalem, który zdecydowanie wychodzi naprzeciw swoim użytkownikom, jest Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN (instytucja „odgórna”), której twórcy przewidzieli szerokie spektrum aktywności dla swoich odbiorców: oprócz wyżej wymienionych użytkownicy tego portalu mogą wykorzystywać cyfrowe kopie w różnego rodzaju grach i zabawach edukacyjnych, np. wirtualne spacery po Lublinie (projekt Lublin 2.0) lub po mieszkaniu z okresu PRL, gdzie użytkownik sam decyduje, co chce zwiedzić.

W przypadku mieszkania PRL-u sytuacja była trochę lepsza, bo tam nie było postaci, tylko tym głównym avatarom można powiedzieć jest użytkownik. On wchodzi do mieszkania, ogląda, zapoznaje się z historią przedmiotu i na koniec jest jeszcze nagroda, bo tam trzeba jeszcze coś znaleźć, czyli przechodzimy bardziej w grę [R12]

Większość treści na stronie tego ośrodka dostępnych jest na licencji Creative Commons, a więc użytkownicy mogą wykorzystywać zasoby cyfrowe na wiele różnych sposobów, np. modyfikować je, poprawiać i dowolnie łączyć różne treści. Tę ostatnią formę twórcy portalu nazywają „remiksem” [R13].

Natomiast portalem, który od podstaw tworzą jego użytkownicy, jest MyViMu, gdzie po zalogowaniu kolekcjonerzy, hobbyści, pasjonaci zakładają własne wirtualne muzea, udostępniając w nich swoje kolekcje. Jego odbiorcy mają poza tym wiele innych możliwości biernego korzystania ze strony: tagowanie, komentowanie na powiązanych

portalach społecznościowych, oglądanie, odsłuchiwanie, tworzenie rankingów, forum, zgłaszanie problemów przez maila itp. Nie mogą natomiast kopiować cyfrowych odwzorowań obiektów na własny komputer. Jak dodają twórcy tej strony, korzystanie z portalu jest bezpłatne, ale w przyszłości planują wprowadzenie opłat dla jego użytkowników za niektóre aktywności.

Jak twierdzą respondenci, odzew ze strony użytkowników jest ogromny, zazwyczaj sprowadza się on obecnie do kontaktu e-mailowego z twórcami i administratorami portalu lub przez portale społecznościowe (Facebook, Twitter, Pinterest), gdzie odbiorcy mogą komentować, lajkować, prowadzić dyskusje i udostępniać ucyfrowione obiekty. Rzadziej jest to kontakt telefoniczny czy listowny. W opinii respondentów jednego z portali, żywotność prowadzonych projektów również może świadczyć o zainteresowaniu zawartością i działaniami twórców analizowanych witryn (np. projekt Lublin 2.0).

Dla respondentów reprezentujących instytucje „odgórne” upowszechnianie zdigitalizowanych i udostępnionych na portalu zasobów jest niezwykle istotne, stanowi ważny element w ich działalności i przyjmuje bardzo zróżnicowane formy. W przypadku respondentów reprezentujących portale oddolne upowszechnianie w niektórych przypadkach ma drugorzędne znaczenie (ważniejsze jest digitalizowanie i udostępnianie) oraz zajmuje znacznie mniej miejsca w działalności respondentów. Na pytanie o sposoby upowszechniania zasobów wielu respondentów w pierwszym rzędzie wskazuje sam portal internetowy, jako sposób na dotarcie do szerokiego grona odbiorców (prezentacja obiektów, narracje, blog). Ponadto dla respondentów istotną rolę w upowszechnianiu zasobów odgrywa właściwe pozycjonowanie strony. Dopiero w dalszej kolejności respondenci wskazują na inne kanały i sposoby upowszechniania zasobów. W pierwszej kolejności są to praktyki związane z promocją portalu w internecie, następnie – podczas organizowania i uczestnictwa respondentów w wydarzeniach, dopiero w dalszej kolejności tradycyjne media: radio, telewizja, prasa czy kampanie reklamowe. Niemal wszyscy respondenci (bez względu na typ portalu) wskazali jako istotny kanał upowszechniania zasobów fanpage portalu na Facebooku, na którym umieszczane są linki do zasobów portalu. Praktyka zamieszczania linków jest bardzo często wskazywana przez respondentów jako skuteczny sposób upowszechniania zasobów. Linki do zdigitalizowanych zasobów umieszczane są na innych witrynach i portalach społecznościowych, na Wikipedii i internetowych grupach dyskusyjnych. Większe instytucje „odgórne” często w ramach szerokiego udostępniania zbiorów przekazują swoje zasoby do udostępniania przez duże portale-wyszukiwarki – Federację Bibliotek Cyfrowych, Polonę i Europeanę. Niektórzy respondenci w celu promocji portalu wykorzystują też listy mailingowe. Ciekawym rozwiązaniem promocyjnym jest zbudowanie mechanizmu promowania portalu przez jego użytkowników przez twórców witryny My Virtual Museum:

Wyszliśmy też z założenia, że stworzyliśmy taki mechanizm dla naszych użytkowników, który pozwala im na samodzielną promocję. Wyszliśmy z prostego założenia, że lepiej mieć 10000 marketingowców niż 1. Każdy będzie sam

najlepiej potrafił zaprezentować swoje dzieła i w tym celu są specjalne mechanizmy, czyli mogą swoje banery automatycznie wygenerować, zamieszczone w stopkach na różnych forach dyskusyjnych. Oni sami to promują. [R18]

Innymi sposobami upowszechniania zasobów są wszelkiego rodzaju wydarzenia, w których uczestniczą respondenci. Ta forma promocji wykorzystywana jest tylko przez podmioty, które posiadają zinstytucjonalizowaną podmiotowość (np. stowarzyszenie, instytucja samorządowa). Do tego typu promocji zaliczyć można: działania w przestrzeni miejskiej, uczestnictwo w targach nowych technologii, wystawy (we współpracy z innymi organizacjami, np. muzeami), organizowanie konkursów, prezentacji, udział w konferencjach i innych działaniach, które umożliwiają zbudowanie środowiska ludzi wokół danej inicjatywy. Jeszcze inną formą upowszechniania zasobów jest działalność edukacyjno-szkoleniowa, również zarezerwowana głównie dla instytucji posiadających doświadczenie i osobowość prawną. Działalność ta polega na szkoleniach, warsztatach dla młodzieży, nauczycieli i prowadzeniu zajęć edukacyjnych dotyczących zdigitalizowanych zasobów:

Te zajęcia edukacyjne były. Były też dni otwarte właśnie naszej pracowni, gdzie można przyjść, zapoznać się jak to działa. [R20]

Przykład ze szkoły mojej córki. W ogóle ludzie nie wiedzieli, co to jest kołowrotek i że coś takiego istnieje, co się może wydawać w ogóle? Wiadomo, my to jeszcze, chociaż nawet byśmy nie widzieli, to z bajek wiemy, że była jakaś prządniczka, która coś tam sobie robiła i paluszek ukuła, ale dzisiaj nie wiedzą, że coś takiego w ogóle istnieje. No więc, po to takie muzeum jest i tacy ludzie dziwni siedzą i robią zdjęcia, żeby chociaż tylko ludziom pokazać, że coś takiego rzeczywiście jest. [R5]

Formą upowszechniania stosowaną przez podmioty posiadające na ten cel środki finansowe (a więc głównie podmioty zinstytucjonalizowane) jest rozpowszechnianie zasobów poprzez ponowne użycie ich kopii cyfrowych w publikacji książkowej (album) lub prasowej. Respondenci wskazują też na fakt, że zastosowanie innowacyjnych rozwiązań technologicznych jest już samo w sobie upowszechnianiem zasobów – pozwala pozyskać nowych użytkowników portalu. Dobrym przykładem jest wykorzystanie aplikacji na urządzenia mobilne z zastosowaniem rzeczywistości poszerzonej w działalności Ośrodka Brama Grodzka – Teatr NN:

(...) wejście w każdą z tych nowych technologii jest też jakiegoś rodzaju promocją, bo ludzie, dzięki temu, że to jest w jakimś nowym medium, czyli na przykład w aplikacji z poszerzoną rzeczywistością, czy to są modele 3D. [R13]

Respondenci reprezentujący duże instytucje państwowe czy samorządowe wskazują też na tradycyjne sposoby promocji swojej działalności poprzez reklamę w autobusach, radio (audycje radiowe), telewizję czy prasę (tygodniki opinii, prasa regionalna). Jednocześnie zwracają uwagę, że tego typu promocja wymaga dużych środków. W praktyce dużych ośrodków najlepszym rozwiązaniem, które w sposób kompleksowy pozwala na szerokie rozpowszechnienie zasobów, jest realizacja projektu, który przyciąga zainteresowanie różnych mediów:

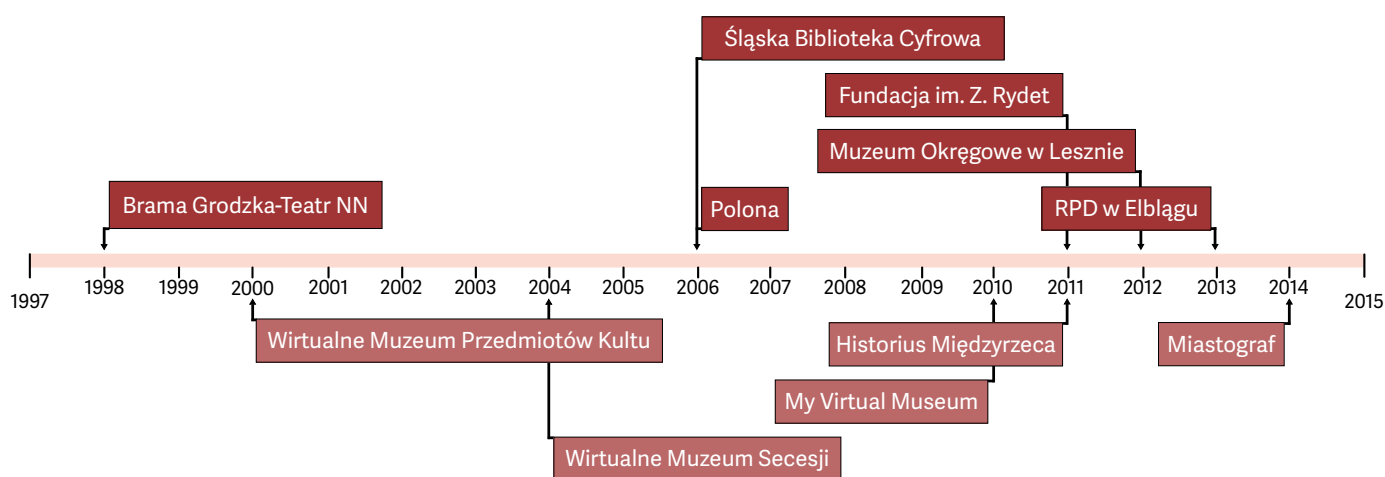
(...) takim fajnym narzędziem, bardzo pożytecznym, są projekty digitalne w upowszechnianiu, dlatego że projekt nie produkuje tylko czegoś materialnie, tak, że mamy skanera, człowieka albo jakiś zasób, ale też koło tego szumu się zrobi. Tu na przykład, jak skończyliśmy teraz dwa projekty, od razu puściliśmy do PAP-u informację o tych dwóch projektach, czym jest Śląska Biblioteka Cyfrowa, jakie są tam zasoby i tak dalej, i tak dalej. I to poszło w Wyborczej, w lokalnej Wyborczej, w Onecie, w Wirtualnej Polsce. Tak że tam, gdzie mamy taki fajny kanał, jak trzeba to zaprzyjaźnioną osobę w PAP-ie. [R4]

Zdecydowana większość respondentów twierdzi, iż ich działalność związana z upowszechnianiem zasobów nie wiąże się z żadną długofalową strategią. Ci respondenci, którzy definiują tę działalność w kategoriach strategii lub „filozofii” działania określają jej cele w sposób bardzo ogólny, jako np. upowszechnianie poprzez opowiadanie/narrację, pokazanie dziedzictwa kulturowego w sposób niebanalny, ciekawy; dotarcie do jak największej liczby odbiorców i ułatwienie im korzystania z zasobów. W większości przypadków zamiast długofalowej strategii respondenci wskazują na szereg opisanych powyżej działań upowszechniających, które prowadzone są w sposób nieskoordynowany, intuicyjny, często doraźny. Respondenci twierdzą, że w dobie szybko zmieniających się technologii trudno jest tego typu działalność ująć w ramy strategii. Niektórzy z nich w sposób świadomy stawiają na działania spontaniczne, „wirusowe”, oparte na marketingu szeptanym, jako na najskuteczniejszą formę upowszechniania. Inni respondenci, w szczególności reprezentujący inicjatywy oddolne przyznają, że brak strategii utrudnia im działanie, ale wynika z niewiedzy, czasem zagubienia i uczenia się na własnych błędach. Respondenci jednak w bardzo refleksyjny sposób snują swoje plany, wyznaczają zadania dalszej działalności, w której upowszechnianie jest coraz bardziej przez nich uświadamiane: np. tworzenie „multiwyszukiwarek” łączących zasoby z różnych źródeł (Śląska Biblioteka Cyfrowa); stworzenie środowiska naukowców, którzy mogliby interpretować obiekty, prowadzić niezależne dyskusje (Historius Międzyrzeca).

5. Etapy, punkty zwrotne, zmiany i ich ocena

Na zmiany w procesie digitalizacji i upowszechniania i ich ocenę istotny wpływ ma rok rozpoczęcia działalności w tym obszarze oraz doświadczenie zgromadzone przez twórców portali. Podmioty reprezentowane przez respondentów podjęły działalność w różnych momentach interesującego nas okresu. Najliczniej reprezentowane są podmioty, które rozpoczęły działalność w ostatnich latach (2011–2014, pięć portali), trzy z nich rozpoczęły działalność w latach 2004–2006, dwa przed 2004 rokiem i jeden w latach 2007–2010 (diagram 1). Oznacza to, że w chwili badania doświadczenie respondentów było bardzo zróżnicowane: od roku (Miastograf) do 18 lat (Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN).

Diagram 1. Rok rozpoczęcia działalności podmiotów reprezentowanych przez respondentów

W przypadku „pionierów” działalności digitalizacyjnej (Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN) łatwiej jest prześledzić poszczególne etapy, wskazać punkty zwrotne w całym długim okresie działalności. Działalność ta może też być ilustracją procesów zachodzących w Polsce w badanym okresie. Z drugiej strony analiza działalności podmiotów, które rozpoczynają działalność w późniejszym okresie, pozwala na dobrą charakterystykę właśnie tego okresu, który cechować się będzie odmiennymi standardami, technologiami, podejściem respondentów do prac digitalizacyjnych niż pozostałe okresy. Trudniej natomiast było respondentom związanym z portalami o niewielkim „stażu” wskazać jakieś istotne punkty zwrotne czy etapy w ich działalności. W przypadku portali ogólnych proces zmian można opisać jako kierunkowy, natomiast w przypadku portali oddolnych ma on bardziej charakter cykliczny, związany z inną organizacją czasu pracy.

Przebieg zmian w działalności respondentów można przedstawić na dwóch poziomach: w odniesieniu do czasu „obiektywnego” (ze wskazaniem konkretnych lat) oraz w odniesieniu do „czasu instytucji”. W tym drugim przypadku, który dominuje w wypowiedziach respondentów, można wyróżnić trzy momenty: początek działalności, punkty

zwrotne i stan obecny. W przypadku respondentów reprezentujących instytucje „odgórne” początek działalności wiąże się z „mozolnymi” [R1] działaniami intuicyjnymi, co wynikało z braku podstawowej wiedzy w zakresie digitalizacji (w szczególności respondentów zaczynających działalność pod koniec lat 90. XX i na początku XXI wieku). Respondenci wskazują, iż ich działania często były nieprzemyślane (np. pierwsze próby skanowania obiektów), co prowadziło do błędów, a w konsekwencji zmuszało ich do ponownego wykonania tej samej pracy. Respondenci reprezentujący duże instytucje (Polona, Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN) wspominają, że na początku ich działalności digitalizacja prowadzona była przez niewielką liczbę osób (pojedyncze stanowiska). Twórców portali odgórnych cechował brak świadomości i problemów związanych z prawami autorskimi. W obszarze technologii respondenci korzystali z własnego wewnętrznego systemu informatycznego do archiwizowania zasobów i ich udostępniania. Infrastruktura i sprzęt, z którego korzystano na początku działalności – jak wspominają respondenci – była o kilka generacji starsza niż używana obecnie, często w przypadku skanerów – bardzo inwazyjna dla żywotności historycznych obiektów. Kopie cyfrowe w pierwszych latach działalności instytucji były archiwizowane na płytach CD, dyskach komputerowych i przenośnych dyskach twardych. Okresem przejściowym w działalności instytucji odgórnych jest czas uczenia się: zdobywania wiedzy, kompetencji i umiejętności w zakresie tworzenia i archiwizowania cyfrowych kopii. Kompetencje te respondenci pozyskiwali stopniowo, w ramach uczestnictwa w szkoleniach z zakresu wprowadzania procedur w innych instytucjach oraz w krajowych i międzynarodowych konferencjach. W tym okresie powstawały standardy digitalizacji i archiwizacji zasobów, często wypracowane przez respondentów w oparciu o wytyczne oraz dobre praktyki instytucji zachodnich. Komentując obecny stan organizacji procesu digitalizacji w swoich instytucjach respondenci zwracają uwagę na wysoce wystandaryzowaną formę działalności, powiększenie liczby kadry i wąską specjalizację działów i zespołów roboczych (typy obiektów, etapy w procesie digitalizacji i upowszechniania) oraz dużą świadomość praw autorskich osób pracujących przy digitalizacji. W aspekcie technologicznym respondenci za istotne uznali archiwizowanie kopii cyfrowych w osobnych repozytoriach i wprowadzenie systemu całościowego zarządzania procesem digitalizacji (CBN Polona). W odniesieniu do czasu obiektywnego koniec lat 90. XX wieku to okres kształtowania się pierwszych idei, pomysłów gromadzenia i udostępniania zasobów (np. publiczne zbiórki fotografii – Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN), początek XXI wieku to okres opracowania procedur i standardów związanych z digitalizacją niektórych typów zbiorów (np. historia mówiona). Druga połowa pierwszej dekady XXI wieku to okres zmian systemu internetowego do obsługi procesu digitalizacji oraz wdrażanie profesjonalnego sposobu archiwizowania materiałów cyfrowych (macierz, taśmy LTO). W ostatnich latach (2010–2014) pojawiają się nowe wersje stron, w których wprowadza się m.in. zmiany interfejsu, systemu udostępniania, opisu i sposobu wyszukiwania obiektów.

Kierunek zmian w zakresie organizacji procesu digitalizacji przede wszystkim wymusza bardzo dynamiczna zmiana technologii. Respondenci wskazują na coraz lepszy

sprzęt (skanery, aparaty fotograficzne), który umożliwia uzyskanie skanów lepszej jakości z większą szybkością i efektywnością skanowania:

Przede wszystkim inne rozdzielczości są, przede wszystkim jest większa dbałość o jakość. Technologia skanowania rozwija się wraz z rozwojem sprzętu. W tej chwili one są już tak bardzo nieinwazyjne, światło jest delikatne przede wszystkim. Jest też coś takiego, że możemy pojedyncze dokumenty wrzucać jak do kserokopiarki, kładzie się taki stosik i one po prostu przelatują na drugą stronę. Możemy skanować mikrofilmy, w bardzo dobrej jakości, wtedy skany nam wychodzą. Większość naszych czasopism jest skanowanych z mikrofilmów (...) Coraz więcej, coraz szybciej i coraz lepiej. [R11]

Respondenci zwracają również uwagę na coraz bardziej pojemne serwery umożliwiające większą efektywność. Kierunek zmian w dużych instytucjach wyznacza automatyzacja procesu digitalizacji. Twórcy portali zwracają uwagę na zawrotne tempo przemian technologicznych, które oceniają jako bardzo korzystne. Jeden z respondentów [R4] powołał się w tym zakresie na Prawo Moore'a, które pierwotnie odnosiło się do podwajania się w równych osiemnastomiesięcznych odcinkach czasu liczby tranzystorów w układzie scalonym. Prawo to odnosi się obecnie do tempa wzrostu mocy obliczeniowej komputerów, pojemności dysków twardych, przepustowości sieci i – co najbardziej istotne – obniżenia kosztów technologii o wyższych parametrach (stosunek kosztu do jakości):

Technologia niewiarygodnie się rozwija. Podobnie jak z urządzeniami. To widać na przykładzie naszych skanerów. Mamy pierwszy skaner, który jest z 2005–2006 roku i tej samej firmy z 2015. To jest przepaść, jeśli chodzi o prędkość skanowania, parametry itd., mimo, że jest to ta sama firma, ten sam producent, ale widać, że jest to, no i ceny. Taki mają super skaner do map. Zdecydowanie niższe ceny sprzętu. To tak jak z przestrzenią repozytoryjną. Już stać nas na to, żeby produkować sobie duże rzeczy. [R11]

Ponadto respondenci zwracają uwagę na przejście od „projektowości” w kierunku digitalizacji masowej (CBN Polona), dzięki wykorzystaniu sprzętu przemysłowego do digitalizacji. Przemiany w tych instytucjach przebiegają w kierunku całościowego systemu zarządzania procesem od pozyskiwania, poprzez skanowanie, archiwizowanie, do udostępniania zasobów (CBN Polona). Respondenci zwracają też uwagę na zmianę podejścia konserwatorów i muzealników, którzy w trosce o zagrożenie żywotności obiektów zabytkowych na skutek stosowania starych, inwazyjnych maszyn do digitalizacji, na początku działalności podchodzili z dużą niechęcią do tego procesu. Ostatnie lata przynoszą też wzrost zainteresowania respondentów nowymi metodami skanowania w technologii 3D oraz wykorzystania aplikacji mobilnych.

W przypadku instytucji oddolnych dynamika zmian nie jest aż tak szybka. Niektórzy respondenci z trudem wskazywali punkty zwrotne w swojej działalności. O ile ich działalność zbieżna jest z ogólnym kierunkiem przemian związanych ze zmianami technologicznymi (zmiana sprzętu do skanowania, fotografii, modyfikowanie interfejsu strony itd.), w przypadku niektórych portali bardziej charakterystyczna jest cykliczność niż jednokierunkowość. Niekiedy można też mówić o nienadążaniu za ogólnymi trendami i zatrzymaniu się na pewnym etapie, jeśli chodzi o technologię i praktyki związane z digitalizacją. Na uwagę jednak zasługuje entuzjazm osób zaangażowanych w działalność oraz konsekwentne zdobywanie wiedzy, umiejętności i kompetencji w zakresie digitalizacji.

Niemal wszyscy respondenci związani z publicznymi podmiotami od początku swojej działalności zakładali kompletnie otwarty dostęp do zasobów (brak logowania, rejestracji, opłat itd.). Istotne momenty zmiany w dostępie do zasobów wiążą oni ze zmianami technologii, od pierwszych systemów archiwizacji i udostępniania stworzonych przez programistów na potrzeby danej instytucji, poprzez przejście na oprogramowanie dLibra, które dla wielu instytucji okazało się przełomem, aż do własnego, nowoczesnego, całkowitego systemu udostępniania, dostosowanego – zdaniem respondentów – do współczesnych praktyk internautów (CBN Polona):

(...) myśmy mieli kiedyś dLibrę, ale ona u nas wyglądała zupełnie inaczej niż w innych bibliotekach. Nigdy nie trzeba było pobierać żadnych wtyczek, nie korzystaliśmy z DjVu, które jest jakimś totalnym niewypałem, zawsze pokazywaliśmy najpierw obiekt, a potem dopiero opisy. Jest zupełnie inna struktura niż w innych bibliotekach. Najpierw są opisy, struktury, a potem dostaje pani obiekt, jak pani najpierw zainstaluje wtyczkę i wejdzie sobie. Więc to, co u nas się zmieniło, to jest nowa Polona, to jest kompletna dostępność, pobieranie wysoko rozdzielczościowych skanów. W ogóle nie znakujemy żadnych skanów i też nie znakowaliśmy nigdy, ale chociaż były takie pomysły, udało nam się odeprzeć je. No, co mam powiedzieć? Sam ten interfejs mówi za siebie, bo to jest zasadnicza zmiana. [R11]

Bardzo ważną – często podkreślaną przez respondentów – praktyką jest bieżąca aktualizacja udostępnianych zasobów oraz zmiana formatu udostępnianych danych na bardziej przyjazny użytkownikom. Niektórzy respondenci podejmują również wiele działań służących ewaluacji poprawności i stopnia dostępności do zbiorów od strony użytkownika:

(...) pozwoliliśmy sobie na taką operację, którą można nazwać takim skontrum biblioteki cyfrowej, czyli kontrolą zasobów utworzonych właściwie od początku. Zrobiliśmy listing całej biblioteki, wszystkich naszych publikacji, wtedy to jeszcze było dziewięćdziesiąt parę tysięcy. Publikacja po publikacji jedziemy

i sprawdzamy, czy ona się otwiera, czy ma wszystkie strony, czy plik prezentacyjny ma odpowiednią liczbę stron i odpowiadają temu pliki archiwalne, tak? Absolutne sprawdzenie od początku do końca. Oczywiście znajdujemy bardzo dużo wad, błędów, brakuje plików, są w złym formacie. Na tiffach są w jpg-ach nie raz... [R4]

Zmiany związane z udostępnianiem zasobów przebiegają w kierunku wystandardyzowanej procedury przeglądania zasobów na stronie, w niektórych portalach widoczna jest też automatyzacja systemu aktualizacji zasobów (CBN Polona, Śląska Biblioteka Cyfrowa). Respondenci, związani zarówno z portalami odgórnymi, jak i podmiotami oddolnymi, jako istotny etap udostępniania zasobów wymieniają działania związane z angażowaniem odbiorców w swoją działalność (wystawy, warsztaty) i poprzez to budowanie społeczności wokół ich przedsięwzięcia. Zmiany w sposobie udostępniania zasobów w ostatnich latach koncentrują się wokół wdrażania nowych udogodnień dla młodych użytkowników internetu: tworzenie wersji stron oraz aplikacji na urządzenia mobilne (przewodniki na smartfon z wykorzystaniem poszerzonej rzeczywistości), szerokie wykorzystanie Facebooka w udostępnianiu obiektów (linkowanie) oraz wizualizacja obiektów w postaci modeli 3D.

Respondenci dostrzegają bardzo istotną zmianę podejścia do użytkowników, zarówno ze strony twórców portali oddolnych, jak również ze strony instytucji odgórnych:

Myślę, że dostęp przez media społecznościowe, to, że muzea mają swoje strony, wrzucają linki na Facebook, pozwala ludziom tworzyć wizerunek siebie, jako osoby zainteresowanej sztuką. Myślę, że ludzie czują się lepsi, że w taki dość prosty sposób jak udostępnienie czegoś mogą dalej przekazywać tę wiedzę. Myślę, że to też się staje modne, jakieś akcje w muzeach, typu selfie z obrazem czy z rzeźbą. Wyjście tych instytucji do ludzi sprawia, że to się rozszerza. Instytucje nie są już tak sztywne, dzięki digitalizacji wychodzą do użytkownika, który jest w sieci. Jest tam o wiele więcej ludzi niż tych, którzy są w stanie przyjść do muzeum. [R19]

Zdaniem respondentów, zmiany modelu komunikowania pomiędzy twórcami i odbiorcami pod wpływem mediów społecznościowych zmiernają ku większej równowadze we wzajemnej komunikacji (mniej formalne kontakty), niwelowaniu barier pomiędzy odbiorcami i twórcami portalu oraz zwiększającemu się wpływowi użytkowników na działania twórców portalu. O ile początkowe formy komunikacji twórców z odbiorcami odbywały się poprzez pojedyncze kanały, obecnie nastąpił znaczny wzrost liczby tych kanałów, wśród których dominującą rolę zaczyna pełnić Facebook, jako nieodzowny element kontaktu pomiędzy twórcami i użytkownikami portalu. Jednocześnie respondenci nie rezygnują z innych form dotarcia do odbiorcy, najbardziej ceniąc sobie kontakt bezpośredni –przy okazji spotkań, warsztatów, prezentacji i innych wydarzeń. Respondenci związani z dużymi

instytucjami zwracają uwagę na specjalizację w kontaktach z odbiorcami (CBN Polona), która polega na tym, że odpowiednie osoby odpowiadają na zapytania odbiorców, zgodnie ze swoim wąskim obszarem działalności (prawo, problemy techniczne). W przypadku respondentów związanych z podmiotami oddolnymi bardzo widoczne jest wykorzystanie mediów społecznościowych (Facebook, YouTube) w celu informowania o aktualizacjach na witrynie, wydarzeniach i ciekawostkach. Jest to też dla respondentów istotny kanał komunikacji pozwalający na pozyskanie informacji zwrotnych od użytkowników. Bardzo silne w podejściu tych respondentów jest dążenie do budowania przy pomocy serwisu środowiska, społeczności, sieci kontaktów pomiędzy osobami, które się znają i wymieniają własnymi doświadczeniami i które angażują się we wspólne przedsięwzięcia.

Pewną specyfiką cechuje się opis zmian w dostępie do zasobów respondentów związanych z podmiotem komercyjnym. Zmiany w tym zakresie wynikają z szerszej strategii biznesowej, której celem jest pozyskanie jak największej liczby użytkowników – klientów korzystających z dostarczonej usługi. Stąd dla respondentów zmiany w dostępie do zasobów wynikają z otwarcia się na sugestie użytkowników, którzy są jednocześnie współtwórcami zarówno interfejsu, jak i samych zasobów. Zmiany w tym zakresie polegają, zdaniem respondentów, na lepszym poznaniu użytkowników i dopasowaniu usług do ich potrzeb:

Myślę, że może zmiany mentalności i tego, że w pewnym momencie przyjrzelismy się tym kolekcjonerom. Jak zaczęło ich przybywać, zaczęliśmy mieć z nimi większy kontakt, to okazało się, że to nie są starsze osoby, siedzące w kapciach z klaserem na kolanach – jak niektórzy sobie wyobrażają kolekcjonerów. (...) Największa grupa, to są osoby w przedziale wiekowym 25-35 lat, które posługują się świetnie komputerem, odnajdują się w internecie. Też prowadzą wymiany z kolekcjonerami z całego świata, więc tutaj nie ma barier językowych, dobrze posługują się chociażby językiem angielskim. A też są osoby, które posługują się innymi językami. Są to osoby bardzo otwarte i dlatego też nastąpiła zmiana... Rebranding serwisu... Zmieniła się kolorystyka, z muzealnej, takiej bardziej archaicznej, na nowoczesną. Mam wrażenie, że ci ludzie się bardziej odnaleźli, też pomaga nam to zmienić wizerunek tych kolekcjonerów na lepszy. [R19]

Zmiany w zakresie działalności związanej z organizacją procesu digitalizacji, udostępniania, komunikacją z odbiorcami i upowszechnianiem zasobów oraz ich kierunek większość respondentów ocenia pozytywnie, postrzegając je jako stopniowy rozwój. Na taką ocenę wpływają takie czynniki, jak: standaryzacja działalności, postęp technologiczny, wzrost świadomości związanej z procesem digitalizacji, zmiana mentalności muzealników, twórców i użytkowników serwisów. Respondenci często deklarują poczucie satysfakcji z pracy, którą oceniają jako kreatywną, ciekawą. Duże zadowolenie z pracy wynika też z pozytywnych informacji zwrotnych od użytkowników serwisów oraz wzrostu wskaźników i statystyk dostępnych dla twórców portalu.

Wśród respondentów pojawiają się mniej liczne, ale istotne, krytyczne oceny kierunku rozwoju digitalizacji w szerszym – krajowym – kontekście. Negatywna ocena zmian dotyczy w szczególności niewłaściwej koordynacji działań digitalizacyjnych na szczeblu centralnym i złego systemu finansowania. Respondenci oceniają niektóre działania instytucji centralnych jako marnotrawienie dotychczasowych osiągnięć i projektów digitalizacyjnych wykonanych na szczeblu samorządowym, poprzez niewłaściwą politykę finansowania działalności digitalizacyjnej:

(...) biblioteki, które są na liście tak zwanego narodowego zasobu bibliotecznego, to są dwie biblioteki dzisiaj. Kiedyś było ich mnóstwo, bo my też byliśmy. (...) Z tego, co pamiętam, państwo się powolutku wycofywało z różnych obszarów (...) zostawiając to samorządom i w ten sposób stało się tak, że ministerstwo zostawiło na tej liście tylko Narodową i Jagiellonkę i teraz jest kupę w tych programach, do których mają dostęp tylko te dwie biblioteki, tak? Co więcej, patrzę, a tutaj te dwie biblioteki właśnie występują z projektem pod tytułem „Patrymonium”, który ma digitalizować dziedzictwo kulturowe, który ma kosztować 99 milionów i mieć 20-ileś czy 30 skanery dla Narodowej. Ja rozumiem, że Biblioteka Narodowa wpadła na pomysł, że powieliła to wszystko, co zrobiła Sieć Bibliotek Cyfrowych w Polsce i w związku z tym zachodzi pytanie, czy jest warto i o co tu właściwie chodzi? [R4]

Krytyczne wypowiedzi respondentów wskazują na potencjalny obszar napięcia pomiędzy instytucjami państwowymi i samorządowymi oraz zróżnicowane postrzeganie liderów czy instytucji, które powinny – w odczuciu respondentów – pełnić rolę ekspercką w dziedzinie digitalizacji w Polsce. Z jednej strony, niektórzy respondenci kwestionują w roli lidera Centra Kompetencji ds. digitalizacji, z drugiej – wyrażają niepokój o to, że w Polsce jest zbyt wiele podmiotów, które mają ambicje do bycia wzorcowymi i kreowania standardów i procedur w zakresie digitalizacji. Zdaniem niektórych respondentów zmiany w dziedzinie digitalizacji cechuje brak koordynacji działań oraz brak perspektywicznego, strategicznego podejścia, czego przykładem są raz wykonane skany, które są „porzucane”, nieaktualizowane, żyją własnym życiem w formatach, które już od wielu lat nie są wspierane (DjVu). Niektórzy respondenci zwracali uwagę na fakt, że nie ma wyraźnego przekazu od organów nadrzędnych „jak digitalizować”, inni natomiast twierdzili, iż takie wytyczne istnieją, ale nie są przez osoby zajmujące się digitalizacją respektowane.

6. Szanse, zagrożenia i sposoby ich przewyżczenia

Respondenci dwukrotnie częściej wskazują na te czynniki, które postrzegają jako strony słabe (czynniki wewnętrzne) i zagrożenia (czynniki zewnętrzne) niż mocne (czynniki wewnętrzne) i szanse (czynniki zewnętrzne) w działalności związanej z digitalizacją. Respondenci wymieniają przede wszystkim zagrożenia takie, jak: polityka, prawodawstwo, rozwój technologii itd. Wśród zagrożeń i słabych stron działalności respondentów największą rolę odgrywają czynniki organizacyjne (brak koordynacji, długofalowej strategii i ujednolicenia procedur), finansowe (niski budżet przeznaczony na digitalizację, niespójne kryteria finansowania projektów), prawne (zawiłe zapisy w prawie autorskim) oraz technologiczne (zbyt szybkie zmiany, które powodują nie nadążanie respondentów z ich zastosowaniem) (Tabela 2).

Tabela 2. Wewnętrzne i zewnętrzne determinanty działalności w opinii respondentów (N=19)

Czynniki zewnętrzne	Czynniki wewnętrzne
SZANSE:	SILNE STRONY:
<ul style="list-style-type: none"> • „dostrzeżenie” archiwów społecznych przez instytucje centralne • dużo programów umożliwiających finansowanie działalności digitalizacyjnej (Patriotyzm Jutra, KULTURA+) • innowacyjne wykorzystywanie zasobów cyfrowych (np. przez twórców gier komputerowych) • rozwój nowych technologii • większe zainteresowanie społeczeństwa polskiego zasobami dziedzictwa • coraz większy dostęp do wiedzy • darmowe szkolenia w zakresie digitalizacji • licencja Creative Commons • tańszy sprzęt przy coraz lepszych parametrach • wsparcie prawne ze strony Centrum Cyfrowego Polska • komunikacja poprzez portale społecznościowe • merytoryczna pomoc w postaci standardów digitalizacyjnych • moda na nowe technologie • moda na udostępnianie historycznych zasobów ze zbiorów rodzinnych i „historie mówione” 	<ul style="list-style-type: none"> • stabilność finansowa (efektywne wykorzystanie środków z projektów) • rozpoznawalna marka instytucji • kultura organizacji oparta na otwartości, zaufaniu i innowacyjności • dobrze wyszkolony, zaangażowany zespół • dobra komunikacja pomiędzy pracownikami merytorycznymi i technicznymi (informatykami, programistami) • szeroka współpraca z różnymi instytucjami i osobami • prawne możliwości udostępniania zasobów będących w domenie publicznej • wykorzystanie własnych zasobów, które nie wymagają dodatkowych prac związanych z ustaleniem statusu prawnego obiektu • pozytywne informacje zwrotne od odbiorców • dobre zaplecze infrastrukturalne (sprzęt, oprogramowanie) • koncepcyjny/strategiczny sposób organizacji pracy • dobry kontakt z innymi osobami o podobnych pasjach (portale oddolne)

ZAGROŻENIA	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • brak jednolitej strategii cyfryzacji/digitalizacji w Polsce • słaba koordynacja działań digitalizacyjnych w skali kraju – „dublowanie”/powtórne digitalizowanie tych samych obiektów • sprowadzanie digitalizacji tylko do procesu cyfrowego przetworzenia – brak namysłu/strategii udostępniania i upowszechniania • zbyt niski budżet przeznaczony na digitalizację • projektowe finansowanie digitalizacji, które powoduje problemy z utrzymaniem zasobów po zakończeniu projektu oraz brak stabilności finansowej podmiotu • marnotrawstwo środków publicznych na niskiej jakości skany • niewielki stopień otwartości i gotowości wsparcia dla inicjatyw oddolnych ze strony instytucji publicznych • brak możliwości finansowania inicjatyw digitalizacyjnych realizowanych przez osoby fizyczne ze środków publicznych • brak ogólnie przyjętych standardów digitalizacji niektórych typów zasobów (historia mówiona); zróżnicowane praktyki i procedury w instytucjach • skomplikowane i niejasne procedury związane z prawem autorskim, prawo dotyczące znalezisk • bardzo szybkie tempo zmian technologicznych • utrudniony dostęp do zasobów archiwów publicznych (biurokracja) • bardzo niska wiedza i świadomość możliwości wykorzystania zasobów cyfrowych (np. w edukacji) • bariera mentalna: obawy muzealników, brak wiedzy ze strony urzędników i osób decyzyjnych • słaba ochrona znalezisk archeologicznych ze strony państwa • ekonomiczne podejście do zasobów – grabież znalezionych artefaktów 	<ul style="list-style-type: none"> • zbyt słaba infrastruktura (sprzęt) • niedobór dobrze wykształconej kadry • nienadążanie za zmianami technologicznymi • niskie kompetencje techniczne (inicjatywy oddolne) • nieuczciwe wykorzystywanie zasobów cyfrowych przez użytkowników • brak czasu, cykliczność prac digitalizacyjnych (inicjatywy oddolne) • ograniczenia związane z wykorzystywanymi technologiami archiwizacji i udostępniania (dLibra) • bariery mentalne muzealników (obawa przed digitalizacją zbiorów) • trudności w pozyskaniu finansowania przez instytucje oddolne • brak pieniędzy na prowadzenie działalności • brak długofalowej strategii • brak stabilności (projektowy cykl organizacji pracy)

W odniesieniu do szans i mocnych stron związanych z działalnością respondentów istotną rolę pełnią również czynniki organizacyjne (wyszkolona i zaangażowana kadra, współpraca z innymi instytucjami i koncepcyjny sposób organizacji pracy), prawne, finansowe i technologiczne. Respondenci zwracają też uwagę na aspekt społeczno-kulturowy. W ich opinii współczesne czasy cechuje moda na użytkowanie nowych technologii, historie mówione, udostępnianie rodzinnych pamiątek i zdjęć oraz wzrost zainteresowania społeczeństwa polskiego zasobami kultury. Większość

szczegółowych opisów czynników, które mają wpływ na działalność z zakresu digitalizacji, udostępniania i upowszechniania zasobów, pochodzi z ust respondentów związanych z podmiotami ogólnymi. Specyfika pracy respondentów, którzy jednocześnie są podmiotami fizycznymi prowadzącymi taką działalność, wiąże się z tym, że oprócz wielu czynników, które wskazują na równi z respondentami związanymi z podmiotami zinstytucjonalizowanymi (prawodawstwo, technologia), w znacznie mniejszym stopniu mówią oni o czynnikach organizacyjnych. Dotyczą one raczej sposobu organizacji ich własnego czasu, w sytuacji, kiedy działalność digitalizacyjna jest działalnością poboczną, hobbistyczną, niezwiązaną z pracą zarobkową. W przypadku tych portali zasadniczym czynnikiem jest kwestia finansowania tej działalności. We wszystkich badanych przypadkach respondenci finansują swoją pasję z własnej kieszeni. Z jednej strony, jako osoby fizyczne, nie mogą wnioskować o dotacje z grantów, z drugiej – nie wszyscy respondenci widzą taką potrzebę. Kluczowym aspektem w tym względzie jest napięcie pomiędzy chęcią realizacji własnej pasji w sposób autonomiczny, we własnym zakresie, a próbą zinstytucjonalizowania działalności kosztem autonomii, ale za to – z możliwością pozyskania funduszy na rozwój działalności.

Niektórzy respondenci w swoich wypowiedziach przedstawiają własną recepturę na idealny projekt digitalizacyjny lub własną wizję kierunku digitalizacji w przyszłości. Stosunkowo częstą propozycją – wynikającą z doświadczeń wielu respondentów – jest stworzenie sieci zaangażowanych osób czy też większej społeczności wokół projektu digitalizacyjnego:

(...) myślę, że dobry patent to jest znać ludzi, którzy są rzeczywiście rozsiani po całej Polsce, czyli Facebook staje się dla nich jednym takim forum dyskusyjnym i oni wtedy rzeczywiście chętnie pogadają. [R16]

Znacznie wybiegającym w przyszłość kierunkiem, związanym z udostępnianiem i wykorzystaniem zasobów cyfrowych, jest wizja inteligentnego, półautomatycznego linkowania zasobów tak, aby możliwe było budowanie tekstów w oparciu o już dostępne zasoby:

(...) myślę, że dopiero wtedy może się okazać prawdziwa synergia digitalizacji i środków, które były przeznaczone właśnie na digitalizację. Jeżeli będziemy w stanie powiązać taki, za zaproszeniem, regał elektroniczny z elektronicznymi książkami, jak teraz to jest, a może docelowo z tekstami, zbiorem tekstów, z innymi serwisami, tak? Robionymi przez ludzi, a może obsługiwany tylko przez maszynę, tak? I fajnie jeszcze jest, jak on ma pewien kontekst merytoryczny, na przykład regionalny, tak? (...) Mapy województwa śląskiego, (w różnych aspektach, od jakiś wypadków policyjnych, drogowych, poprzez szkoły i tak dalej), będą powiązane z jakimiś publikacjami z naszej biblioteki cyfrowej, tak? Jak mamy mapę, to to już jest fajna wizualizacja, którą można wciągać

właśnie na jakieś serwisy poświęcone turystyce. One mogą odnosić się do regionu, miasta. Ważne wydarzenia w tym mieście, to już może encyklopedia to napisać, a jacy ludzie są z tym skojarzeni, to może już ten słownik pisać, tak? A co oni napisali, a napisali właśnie tutaj, co w bibliotece cyfrowej jest, nie? (...) I to będzie ta narracja, która będzie do wykorzystania na różne sposoby. [R4]

Respondenci bardzo chętnie przedstawiali własne sposoby przezwyciężenia zagrożeń oraz słabych punktów w działalności związanej z digitalizacją, udostępnianiem i upowszechnianiem zasobów. Wśród tych propozycji na plan pierwszy wysuwają się te, które związane są ze zdiagnozowanymi przez nich ograniczeniami organizacyjnymi, w dalszej kolejności – ekonomicznymi, prawnymi, technologicznymi i społeczno-kulturowymi. Przezwyciężenie zagrożeń związanych z organizacją digitalizacji w Polsce wymaga, zdaniem respondentów, przede wszystkim większej koordynacji procesu w skali całego kraju, doprecyzowania i jasnego określenia obowiązujących standardów w zakresie digitalizacji różnych typów obiektów, większej standaryzacji całego procesu oraz kontroli państwa nad stosowaniem standardów, dobrych praktyk opracowanych przez Centra Kompetencji ds. digitalizacji oraz jakością prac digitalizacyjnych zapewniającą żywotność kopii. Przy czym respondenci zajmujący się digitalizacją obiektów muzealnych w technologii 3D lub historią mówioną zwracali uwagę na brak jednolitych standardów w tym obszarze, co powoduje, że każda instytucja stosuje swoje własne wytyczne. W zakresie skanowania 3D respondenci zwracali też uwagę na niemożność ustanowienia takich standardów ze względu na unikatowość i różnorodność materiałów, z których utworzono artefakty. W takim przypadku niezbędne jest stworzenie centralnej bazy dobrych praktyk dostępnych dla wszystkich zainteresowanych, zawierającej studia przypadków skanowania obiektów nietypowych, wykonanych z różnych typów materiałów. Respondenci zwracają też uwagę na konieczność opracowania jasnych procedur udostępniania zasobów w internecie.

Przedstawiciele instytucji samorządowych, stowarzyszeń i fundacji zwracali uwagę na konieczność „umocowania” działalności digitalizacyjnej w instytucjach kultury w formie działalności statutowej, co bezpośrednio wiąże się ze stałym finansowaniem tej działalności z budżetu instytucji:

(...) nie jestem prawnikiem, ale spróbowałbym jakoś umocować tą digitalizację mocniej w instytucjach kultury, dlatego, że właśnie nie ma przed nią ucieczki, tak? Dobrze by było, żeby ona nie była domeną start-upów, maniaków, jakiś liderów, takich samorodków, którzy się tam później muszą tłuc o wszystko i tak dalej i potem mogą zostać wykoszeni, bo właściwie pieniądze się skończyły projektowe. [R4]

Analiza wypowiedzi respondentów wskazuje na potencjalny obszar rozbieżności interesów pomiędzy państwowymi instytucjami centralnymi a instytucjami samorządowymi. Pierwszym aspektem tych rozbieżności może być dążenie do wysokiego stopnia

standaryzacji przez przedstawicieli instytucji centralnych, przeciwstawione pewnej autonomii i indywidualnemu podejściu do działań digitalizacyjnych z uwzględnieniem specyfiki danego podmiotu:

(...) co wdrażać, a czego nie wdrażać, bo ja obserwuję na konferencjach i na różnego typu takich działaniach taki trend, polegający na tym, że wszystkiego spróbujemy i to jest niedobre, bo instytucje się różnią, tak w różnych miejscach działają, mają różnych odbiorców. Mała biblioteka nie powinna wdrażać tych samych rzeczy, co jakaś większa instytucja, więc kluczowy jest po prostu moment wyboru i określenie, co powinniśmy wdrażać, na co wydawać pieniądze i tak dalej. [R13]

Kolejnym aspektem rozbieżności jest podział kompetencji i dystrybucji środków pomiędzy instytucje centralne i samorządowe.

Z punktu widzenia małych organizacji, instytucji lokalnych, osób, które angażują się w archiwistykę społeczną, niezbędnym krokiem w celu przewyciężenia zagrożeń i słabych stron ich działalności jest wsparcie ze strony instytucji centralnych, władz samorządowych i organizacji pozarządowych, w zakresie szkolenia i finansowania ich działalności. Respondenci związani z małymi instytucjami lub osoby fizyczne podejmujące działalność digitalizacyjną z satysfakcją dostrzegają wzrost zainteresowania archiwistyką społeczną ze strony instytucji państwowych, wskazują jednak na potrzebę konkretnych rozwiązań wspierających te inicjatywy. Respondenci, którzy nie posiadają podmiotowości prawnej – pasjonaci, kolekcjonerzy – dostrzegają też potrzebę medialnego wsparcia inicjatyw oddolnych (osób, grup nieformalnych), które są wartościowe – tak, aby szerzej je rozpropagować. Ponadto kolekcjonerzy postulują utworzenie niezależnej grupy specjalistów w zakresie dziedzictwa kulturowego (historyków, archeologów), którzy rzetelnie będą badać znaleziska i artefakty kolekcjonerskie. W zakresie udostępniania zasobów cyfrowych wielu respondentów dostrzega potrzebę większej centralizacji zbiorów poprzez tworzenie multiwyszukiwarki do jak największej liczby instytucji (jeden centralny „punkt dostępu”). Wiele słabych stron w organizacji działalności respondentów można by również przełamać poprzez zwiększenie liczby szkoleń w zakresie prawa autorskiego, udostępniania czy upowszechniania zasobów (np. szkolenie dla animatorów fanpage’u instytucji na Facebooku).

W zakresie przewyciężenia zagrożeń i słabych stron finansowania działalności podmiotów reprezentowanych przez respondentów postulują oni w pierwszym rzędzie zwiększenie budżetu na działania związane z digitalizacją. Kolejnym postulatem jest stymulowanie działań związanych z udostępnianiem i upowszechnianiem zasobów. Respondenci dostrzegają potrzebę zwiększenia koordynacji działań i dystrybucji środków w taki sposób, aby nie dublować tych samych prac digitalizacyjnych, co wiąże się z decentralizacją środków, zrównoważoną ich dystrybucją pomiędzy instytucje państwowe i instytucje samorządowe. Niektórzy respondenci postrzegają działania instytucji państwowych

jako nieskoordynowane, nieuwzględniające dotychczasowych osiągnięć mniejszych ośrodków samorządowych. Jako dobre rozwiązanie bolączek związanych z niestabilnością ekonomiczną, spowodowaną głównie projektowym modelem finansowania działalności digitalizacyjnej, respondenci wskazali stałe, strukturalne i długoterminowe, finansowanie działalności ich instytucji. Niektórzy z respondentów postulują też zwiększenie zakresu partnerstwa publiczno-prywatnego, które niemal w ogóle w Polsce nie jest realizowane, w finansowaniu projektów digitalizacyjnych. W odniesieniu do finansowania działalności osób prywatnych i grup nieformalnych, posiadających ciekawe i wartościowe zasoby, respondenci postulowali zmianę w formalnych wymaganiach konkursowych, tak aby podmioty te mogły w nich uczestniczyć na równi z podmiotami instytucjonalnymi. Inicjatywy te (archiwistyka społeczna) powinny też w znacznie większym stopniu być finansowane ze środków samorządu oraz instytucji kultury.

W zakresie prawodawstwa zagrożenia i słabe strony działalności respondentów mogą – ich zdaniem – zostać przewyżczone w pierwszym rzędzie poprzez stworzenie jasnej wykładni przepisów prawnych związanych z udostępnianiem zasobów w internecie. Respondenci w tym zakresie bardzo wysoko oceniają wsparcie prawne Centrum Cyfrowego Polska. Twórcy portali wskazują też konkretne obszary prawa i określają kierunki niezbędnych zmian. W zakresie prawa autorskiego postulują zwiększenie zakresu „dozwolonego użytku” dla instytucji kultury. W zakresie ochrony dziedzictwa narodowego przepisy prawne – ich zdaniem – powinny być mniej rygorystyczne, szczególnie jeśli chodzi o kolekcjonerów. Zdaniem niektórych respondentów, obecne zapisy w prawie traktują kolekcjonerów jak „potencjalnych złodziei” [H9], podczas gdy państwo powinno wspierać ich działalność i traktować jak partnerów. Respondenci postulują wprowadzenie obowiązku badania przez państwo znalezisk prywatnych, które są przez obywateli zgłaszane do odpowiedniego urzędu:

Tak, powinien być obowiązek państwa zbadania znalezisk prywatnych, które... są zgłoszone, czy przypadkowe. Bo mogą być naprawdę perły rzucające przed wieprze. [R9]

Bardzo duże zagrożenie związane z szybko zmieniającą się technologią oraz powszechnym zjawiskiem „nienadążania” za zmianami wymaga, zdaniem respondentów, opracowania cyfrowej strategii działania na szczeblu centralnym, w przeciwnym przypadku wiele instytucji jest narażonych na marnotrawienie środków i efektów pracy. Respondenci zwracali też uwagę na potrzebę bieżącego dostosowywania technologii do zmian w sposobie „konsumowania rzeczywistości” [R10] przez użytkowników:

(...) żeby nie przespać kolejnych zmian technologicznych i w sposobie działania użytkowników, tak? Chodzi mi o to, że rozwój tej technologii następuje bardzo dynamicznie, a za czym idzie też sposób porozumiewania się i konsumowania rzeczywistości przez użytkowników. Musimy po prostu pilnować, aby być

z tym wszystkim na bieżąco, żeby znowu nie zostać w tyle, żeby się nie okazało, że użytkownicy oczekują zupełnie czegoś innego, a my serwujemy jeszcze coś starym sposobem. [R10]

W odniesieniu do inicjatyw oddolnych (osób, grup nieformalnych, ale też i małych instytucji) respondenci postulują utworzenie utrzymywanej ze środków publicznych, centralnej platformy internetowej, która umożliwiłaby darmowe tworzenie repozytoriów, archiwów społecznych, w wystandaryzowany sposób. Rozwiązanie takie pozwoliłoby uniknąć problemów związanych z efemerycznością witryn, które zawierają cenne zasoby, ale ich twórcy nie posiadają środków, aby je utrzymać, i często znikają z internetu:

Tutaj ciekawym rozwiązaniem jest coś takiego (...) jest taki portal „Log out” i tam można sobie na Omedze utworzyć swoją bibliotekę cyfrową czy swoje archiwum cyfrowe i oni dają ileś tam MB za darmo. I uważam, że jakaś instytucja narodowa powinna coś podobnego zrobić, żeby była możliwość zachowywania tego. Teraz są te ruchy związane z archiwami społecznymi, żeby przyjąć standardy opisu czy jakieś standardy wyboru tych materiałów i tak dalej. To by było cenne, ale to na pewno ginie. [R13]

W odniesieniu do bolączek związanych ze społeczno-kulturowym aspektem działalności respondentów, postulują oni przede wszystkim zwiększenie działań upowszechniających i podnoszących społeczną wiedzę i świadomość związaną z digitalizacją i dostępem do zasobów cyfrowych. Najważniejszym obszarem działań na szczeblu ogólnopolskim powinno być podnoszenie wiedzy, kompetencji i umiejętności związanych z ponownym wykorzystaniem tych zasobów (re-use), szczególnie w obszarze edukacji. Działania takie powinny opierać się na szeroko zakrojonej edukacji skierowanej do nauczycieli i uczniów na różnych szczeblach kształcenia (szkoły podstawowe, gimnazja, szkoły średnie, uczelnie). Działania edukacyjne powinny również dotyczyć szkoleń w zakresie prawa autorskiego. Jednym z problemów, na który wskazywali respondenci związani z instytucjami pełniącymi rolę usługową w stosunku do muzeów i innych publicznych instytucji kultury, jest nieufność i obawa muzealników związana z udostępnianiem zbiorów dla potrzeb digitalizacyjnych. Respondenci zwracali uwagę, że w przypadku wielu instytucji udało im się przełamać te obawy, ale w licznych instytucjach digitalizacja wciąż odbierana jest z dużym dystansem, stąd respondenci postulują działania mające na celu zwiększenie wiedzy w zakresie digitalizacji wśród muzealników i osób decyzyjnych (dyrektorów, kierowników archiwów itd.)

7. Rekomendacje

Przeprowadzona powyżej analiza doświadczeń twórców wybranych portali pozwala na wskazanie rekomendacji w zakresie cyfrowej archiwizacji, udostępniania i upowszechniania zasobów, które kierujemy do dwóch adresatów: (1) Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz (2) twórców portali zawierających cyfrowe odwzorowania obiektów dziedzictwa kulturowego. Rekomendacje wraz z propozycjami sposobu ich wdrożenia przedstawiono w poniższych tabelach (Tabela 3 i Tabela 4).

Tabela 3. Rekomendacje dla Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego i propozycje ich wdrożenia

Zakres problemowy, którego dotyczą rekomendacje	Rekomendacje	Propozycje wdrożenia rekomendacji
Organizacja procesu digitalizacji	<ul style="list-style-type: none"> należy jasno wskazać instytucje, które są liderami procesów digitalizacji w Polsce, z działalności których można czerpać wzory i wiedzę oraz ograniczyć liczbę instytucji, które stawiają się w tej roli należy jasno określić zakres odpowiedzialności instytucji-liderów w obszarze formułowania procesów, działań i standardów 	<ul style="list-style-type: none"> konsultacje MKiDN i twórców portali w celu wyłonienia ekspertów oceniających działalność instytucji opracowanie programu certyfikowania instytucji przez komisję ekspertów powołaną przez MKiDN; certyfikat powinien precyzyjnie określać zakres działalności certyfikowanej instytucji
	<ul style="list-style-type: none"> bardzo ważne jest stworzenie przestrzeni wymiany doświadczeń, wiedzy i kompetencji pomiędzy różnymi instytucjami, aby umożliwić transfer wiedzy pomiędzy instytucjami z długim stażem i podmiotami, które włączają się w ten proces 	<ul style="list-style-type: none"> opracowanie listy mailingowej do instytucji udostępniających cyfrowe zasoby i zaproszenie do wymiany doświadczeń (wskazanie osób kompetentnych w danych kwestiach) stworzenie portalu, na którym twórcy portali mogą wymieniać się doświadczeniami utworzenie programu, który umożliwi organizację konferencji, warsztatów i wizyt studyjnych, szczególnie dla twórców inicjatyw oddolnych

	<ul style="list-style-type: none"> • należy zwiększyć poziom partycypacji społecznej w działaniach digitalizacyjnych 	<ul style="list-style-type: none"> • opracowanie i przeprowadzenie programu warsztatów edukacyjnych adresowanych do animatorów kultury, nauczycieli i uczniów gimnazjów, szkół średnich, w zakresie archiwizowania i udostępniania zasobów społecznych (przedmioty: historia, plastyka, j. polski) • ogłoszenie ogólnopolskiego konkursu związanego ze zbiorem zasobów (np. fotografii); przeprowadzenie go w szkołach, poprzez sieć bibliotek wojewódzkich i gminnych
	<ul style="list-style-type: none"> • należy wspierać twórców inicjatyw oddolnych (archiwa społeczne) w organizacji wydarzeń z ich udziałem, które przyczynią się do rozpropagowania ich działalności 	<ul style="list-style-type: none"> • współfinansowanie i promocja organizowanych przez te podmioty wydarzeń
	<ul style="list-style-type: none"> • należy położyć większy nacisk na szerokie upowszechniania zasobów 	<ul style="list-style-type: none"> • organizacja ogólnopolskich i lokalnych kampanii reklamowych i PR-owych upowszechniających ważne dla kultury polskiej/regionalnej/lokalnej portale internetowe, zawierające zdigitalizowane obiekty • organizacja specjalistycznych kursów/szkoleń dla nauczycieli szkół gimnazjalnych i średnich, dotyczących edukacyjnych możliwości wykorzystania portali internetowych

Finansowanie digitalizacji, udostępniania i upowszechniania	<ul style="list-style-type: none"> należy zwiększyć budżet na projekty związane nie tyle z samą cyfrową archiwizacją, ile z odpowiednim udostępnianiem i upowszechnianiem zasobów 	<ul style="list-style-type: none"> zmiana priorytetów i kryteriów ogłaszanych przez MKiDN konkursów zwiększenie środków na upowszechnienie wiedzy o instytucjach posiadających zdigitalizowane zasoby
	<ul style="list-style-type: none"> należy stworzyć płynne finansowanie instytucji, które po cyfrowej archiwizacji jakiejś części zasobów mogłyby wnioskować o granty na finansowanie udostępniania i upowszechniania zasobów 	<ul style="list-style-type: none"> przyznanie „premi” w ocenie wniosków na finansowanie udostępniania i upowszechniania w postaci dodatkowych punktów dla instytucji, które przeprowadziły cyfrową archiwizację zasobów
	<ul style="list-style-type: none"> należy zmienić „projektową” formułę finansowania digitalizacji (cykl prac od projektu do projektu) na rzecz stałego, długoterminowego finansowania instytucji, które się taką działalnością zajmują 	<ul style="list-style-type: none"> utworzenie osobnego budżetu, z którego możliwe byłoby przekazywanie stałej subwencji na działalność instytucji, które wyróżniają się w swojej działalności związanej z digitalizacją i upowszechnianiem zasobów
	<ul style="list-style-type: none"> należy zwiększyć partnerstwo publiczno- prywatne w zakresie finansowania działalności digitalizacyjnej 	<ul style="list-style-type: none"> podpisanie umów pomiędzy MKiDN a partnerami biznesowymi w zakresie współfinansowania działań digitalizacyjnych
	<ul style="list-style-type: none"> należy uwzględnić finansowanie diagnozy potrzeb odbiorców zasobów online oraz monitoringu ich aktywności związanej z korzystaniem z tych zasobów. 	<ul style="list-style-type: none"> umieszczenie tego zadania jako warunek sine qua non w konkursach MKiDN dotyczących digitalizacji i udostępniania zasobów

Zagadnienia prawne	<ul style="list-style-type: none"> należy zwiększyć świadomość, wiedzę i kompetencje osób zajmujących się digitalizacją w zakresie praw autorskich 	<ul style="list-style-type: none"> zwiększenie liczby szkoleń z zakresu praw autorskich dla pracowników instytucji/osób fizycznych zajmujących się digitalizacją
	<ul style="list-style-type: none"> należy zapewnić instytucjom odgórnym i oddolnym stałą pomoc prawną z zakresu praw autorskich ze strony organów nadrzędnych 	<ul style="list-style-type: none"> utworzenie osobnej komórki w Centrach Kompetencji ds. digitalizacji, która oferowałaby stałą pomoc prawną dla instytucji oddolnych i odgórnym
	<ul style="list-style-type: none"> należy wprowadzić zmiany w prawie autorskim w kierunku zwiększenia „dozwolonego użytku” dla instytucji oraz zmiany w prawie z zakresu ochrony dziedzictwa narodowego regulujące zagadnienia znalezisk 	<ul style="list-style-type: none"> zainicjowanie procesu konsultacji społecznych oraz paneli eksperckich, które mają doprowadzić do projektu zmian w ustawach i rozporządzeniach
	<ul style="list-style-type: none"> należy zwiększyć poziom precyzji i jasności prawniczych sformułowań, tak aby regulacje prawne były zrozumiałe dla osób zaangażowanych w proces digitalizacji 	<ul style="list-style-type: none"> utworzenie osobnej komórki w Centrach Kompetencji ds. digitalizacji, która oferowałaby stałą pomoc prawną dla instytucji oddolnych i odgórnym; komórki te opracowałyby komentarze i objaśnienia oraz interpretacje regulacji prawnych
Zagadnienia społeczno-kulturowe	<ul style="list-style-type: none"> należy zwiększyć wiedzę w zakresie digitalizacji wśród muzealników oraz osób decyzyjnych w instytucjach kultury 	<ul style="list-style-type: none"> organizacja szkoleń dla dyrektorów instytucji oraz muzealników z zakresu digitalizacji różnych typów zasobów
	<ul style="list-style-type: none"> należy zwiększyć świadomość wśród twórców i odbiorców w zakresie wykorzystania zasobów i ekonomicznej funkcji digitalizacji 	<ul style="list-style-type: none"> warsztaty i szkolenia w szkołach gimnazjalnych i średnich adresowane do nauczycieli i uczniów

Tabela 4. Rekomendacje dla twórców portali zawierających cyfrowe odwzorowania obiektów dziedzictwa kulturowego i propozycje ich wdrożenia

Zakres problemowy, którego dotyczą rekomendacje	Rekomendacje	Propozycje wdrożenia rekomendacji
Organizacja procesu digitalizacji	<ul style="list-style-type: none"> należy wzbudzić większe zainteresowanie instytucji publicznych (muzeów) działalnością podmiotów oddolnych (osób, grup nieformalnych, stowarzyszeń) w celu realizacji wspólnych inicjatyw należy w większym stopniu wykorzystywać standardy oraz dobre praktyki wypracowane przez Centra Kompetencji ds. digitalizacji w pracy instytucji odgórnych oraz inicjatyw oddolnych należy położyć większy nacisk na archiwizowanie i udostępnianie zbiorów <i>born-digital</i>, jako potencjalnych zasobów dziedzictwa kulturowego należy zwiększyć poziom partycypacji społecznej w działaniach digitalizacyjnych należy zadbać o dokładne określenie zasad udostępniania zasobów na witrynach internetowych 	<ul style="list-style-type: none"> prezentowanie działalności podmiotów oddolnych na konferencjach, warsztatach, wydarzeniach ogólnopolskich podjmowanie wspólnych inicjatyw, współorganizowanie/ współuczestniczenie w projektach organizowanie konkursów, wolontariatów, angażowanie seniorów dokładne opisanie na portalu typu licencji, na której zasoby są udostępniane
	<ul style="list-style-type: none"> należy zwiększyć możliwość ponownego wykorzystania zasobów cyfrowych przez użytkowników portalu 	<ul style="list-style-type: none"> zwiększenie możliwości kopiowania dobrej jakości cyfrowych zasobów w technologii 2D na własny komputer oraz zapewnienie możliwości kopiowania obiektów w technologii 3D
	<ul style="list-style-type: none"> należy umożliwić korzystanie z portalu osobom niepełnosprawnym 	<ul style="list-style-type: none"> dostosowanie portalu do wymogów osób niepełnosprawnych (standardy WCAG 2.0)

	<ul style="list-style-type: none"> należy dostosowywać technologię i sposób udostępniania zasobów do potrzeb użytkowników 	<ul style="list-style-type: none"> przewodzenie cyklicznych badań odbiorców portali pod kątem ich potrzeb (np. ankieta internetowa)
	<ul style="list-style-type: none"> należy zwiększyć poziom interaktywności witryn 	<ul style="list-style-type: none"> wprowadzenie do architektury portali rozwiązań umożliwiających aktywny udział odbiorców w działalności twórców witryn internetowych oraz interakcje pomiędzy odbiorcami (wtyczki do mediów społecznościowych, fora internetowe, wydarzenia itd.)
	<ul style="list-style-type: none"> należy położyć większy nacisk na sposób szerokiego upowszechniania zasobów 	<ul style="list-style-type: none"> wykorzystanie różnych form promocji portalu, takich jak: prezentacje, zajęcia w szkołach, organizacja wydarzeń, media społecznościowe itd.
Finansowanie digitalizacji, udostępniania i upowszechniania	<ul style="list-style-type: none"> należy uwzględnić finansowanie diagnozy potrzeb odbiorców zasobów online oraz monitoringu ich aktywności związanej z korzystaniem z tych zasobów 	<ul style="list-style-type: none"> wpisanie tego obszaru działalności jako zadania do wniosku o finansowanie działalności związanej z digitalizacją i upowszechnianiem
Zagadnienia związane z technologią	<ul style="list-style-type: none"> należy dostosować architekturę portali udostępniających zdigitalizowane zasoby pod kątem urządzeń mobilnych (smartfon) 	<ul style="list-style-type: none"> utworzenie responsywnej wersji strony internetowej
	<ul style="list-style-type: none"> należy zwiększyć wykorzystanie aplikacji przygotowanych na urządzenia mobilne w procesie udostępniania zasobów 	<ul style="list-style-type: none"> zakup lub wytworzenie w ramach projektu digitalizacyjnego oprogramowania na urządzenia mobilne, które umożliwia dostęp do zasobów i ich wykorzystanie w różnych kontekstach, np. przewodnik turystyczny, gra edukacyjna itd.
	<ul style="list-style-type: none"> należy położyć większy nacisk na wykorzystanie technologii 3D w udostępnianiu cyfrowych odwzorowań obiektów 	<ul style="list-style-type: none"> wpisanie tego obszaru działalności jako zadania do wniosku o finansowanie działalności związanej z digitalizacją i upowszechnianiem
	<ul style="list-style-type: none"> należy zrezygnować z rozwiązań, które się nie sprawdziły (np. DjVu) i wprowadzać rozwiązania sprawdzone w badaniach doświadczeń odbiorców (user experience) 	<ul style="list-style-type: none"> wdrażanie rozwiązań, które wynikają z bieżących cyklicznych badań potrzeb i doświadczeń użytkowników portalu

Scenariusz wywiadu pogłębionego z pracownikami instytucji kultury i animatorami inicjatyw oddolnych

Moduł 2 – Analizy przemian w praktykach i strategiach udostępniania dziedzictwa kulturowego

Opracowanie: Anna Fiń

WPROWADZENIE

- Przedstawienie tematu spotkania, poinformowanie, że badanie prowadzone jest w ramach projektu „Cyfrowe strategie i praktyki upowszechniania i odbioru dziedzictwa kulturowego w Polsce w latach 2004–2014”, realizowanego przez Instytut Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie oraz Małopolski Instytut Kultury w Krakowie.
- Przedstawienie instytucji badawczej, Badacza oraz przebiegu spotkania.
- Poinformowanie o nagraniu i zasadach poufności:
 - Wszystkich uczestników wywiadów chroni ustawa o ochronie danych osobowych, wizerunek nie może być w żaden sposób rozpowszechniany publicznie.
 - Rejestracja wywiadu jest konieczna, gdyż nie ma możliwości zapisywania odpowiedzi – bardzo wydłużyłoby to czas spotkania.
 - Badanie ma charakter poufny, a uzyskane informacje będą opracowane w sposób zbiorczy, uniemożliwiający identyfikację tożsamości osób uczestniczących w wywiadach.
- Głównym celem badania jest analiza cyfrowych praktyk i strategii udostępniania i upowszechniania dziedzictwa kulturowego w Polsce w latach 2004–2014. Realizacja projektu pozwoli na opracowanie rekomendacji dotyczących standardów oraz skutecznych rozwiązań w polityce udostępniania i upowszechniania zasobów dziedzictwa kulturowego.

ROZGRZEWKA

Uwaga do Badacza: Na wstępie poproś respondenta o przedstawienie się, zapytaj o doświadczenie zawodowe, staż pracy, pełnioną funkcję (krótko!). A następnie zadaj poniższe pytania.

- Proszę w kilku słowach powiedzieć, jaką instytucję Pan/Pani reprezentuje?
- Czy instytucja ta w jakimś stopniu podlega nadzorowi Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego? (1. MKiDN jest organizatorem instytucji; 2. instytucja jest w wykazie fundacji nadzorowanych przez ministerstwo; 3. instytucja figuruje w Państwowym Rejestrze Muzeów; 4. MKiDN sprawuje nadzór pośrednio poprzez działalność Centrów ds. digitalizacji; 5. MKiDN sprawuje nadzór nad projektami (współ-)finansowanymi z jego środków)

- Czy podlega nadzorowi innych instytucji? Jakich?

Uwaga do Badacza: Jeżeli jest to instytucja nadzorowana, dopytaj, na czym polega ten nadzór. W przypadku animatorów inicjatyw oddolnych poproś również o krótką historię powstania instytucji i informację na temat motywów jej założenia.

1. DEFINIOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Badacz: Wywiad rozpoczynamy od badań projekcyjnych, która pozwoli nam uchwycić spontaniczne skojarzenia i określenia związane z terminem „dziedzictwo kulturowe”.

- Zanim zaczniemy rozmawiać o procesie cyfryzacji, proszę powiedzieć, z czym się Panu/Pani kojarzy pojęcie „dziedzictwo kulturowe”.

Uwaga do Badacza: Pozwól respondentowi na spontaniczną wypowiedź. W razie konieczności dopytaj o różnego rodzaju określenia, epitety, synonimy, które wiążą się z definiowanym pojęciem.

- Czym jest dla Pana/Pani, jako osoby działającej w obszarze kultury, dziedzictwo kulturowe? Jak rozumie Pan/Pani to pojęcie?
- Jakie obszary/sfery/elementy kultury zaliczyłby Pan / zaliczyłaby Pani do tak rozumianego dziedzictwa kulturowego? Dlaczego?
- Czy są takie obszary, sfery, elementy kultury, które wykluczyłby Pan / wykluczyłaby Pani z pojęcia dziedzictwa kulturowego? Jakiego? Dlaczego?
- Dlaczego Pana/Pani zdaniem ważne jest gromadzenie zasobów kultury?
- Jakie zasoby kultury należałoby gromadzić przede wszystkim? Dlaczego?

2. PRAKTYKI I STRATEGIE DZIAŁAŃ W ZAKRESIE CYFRYZACJI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

- Proszę krótko opowiedzieć o tym, czym zajmuje się Państwa Instytucja?
- Czy gromadzą Państwo, pozyskują lub wykorzystują zasoby/obiekty kulturowe poddane cyfrowej archiwizacji przez inne instytucje?
 - Jeżeli tak: Jaki jest to typ/rodzaj zasobów/obiektów?
 - W jaki sposób pozyskują Państwo obiekty, które poddawane są cyfrowej archiwizacji przez inne instytucje?

Uwaga do Badacza: Dopytaj animatora inicjatyw oddolnych o motyw/przyczynę wyboru tego typu zasobów: Dlaczego? Po co? Co nim kierowało?

2.1. Digitalizacja – cyfrowa archiwizacja zasobów kultury

Uwaga Badacz: W tym bloku pytań nie używaj słowa „digitalizacja”! Dopiero po użyciu tego terminu przez rozmówcę dopytaj o sposób jego rozumienia.

- Proszę powiedzieć, jaka część gromadzonych/pozyskanych przez Państwo zasobów jest archiwizowana w sposób cyfrowy?
 - Jakie konkretnie są to obiekty? Dlaczego akurat te?

Uwaga do Badacza: Pogłębiaj w kierunku uzyskania jak największej ilości informacji dotyczących tego, co jest poddawane digitalizacji – archiwizowane w sposób cyfrowy.

- Jakich obiektów nie archiwizują Państwo w sposób cyfrowy? Dlaczego?
- Jaką część zasobów Państwa instytucji stanowią tzw. naturalne zbiory cyfrowe?

Uwaga do Badacza: W pytaniu tym chcemy uzyskać informację na temat wiedzy, świadomości respondenta i zakresu gromadzenia naturalnych zasobów cyfrowych tzw. *born-digital* (nie czytać tego terminu), np. e-book, film w postaci cyfrowej, audiobooki.

- Proszę opowiedzieć, w jaki sposób zorganizowana jest w Państwa instytucji cyfrowa archiwizacja zasobów?

Uwaga do Badacza: Pozwól respondentowi na spontaniczną wypowiedź, a następnie pogłębiaj w kierunku uzyskania szczegółowych informacji:

- Jakie są poszczególne etapy archiwizacji cyfrowej?
- Kto uczestniczy w procesie cyfrowej archiwizacji?
- Czy jest wyodrębniona specjalna komórka zajmująca się archiwizacją cyfrową (pracownia digitalizacyjna)?
- Czy oprócz portalu istnieje osobne repozytorium cyfrowe?
- Ile osób zaangażowanych jest w te zadania?
- Jaki jest podział zadań poszczególnych osób zaangażowanych w ten proces?
- Jakie dokładnie urządzenia/technologie wykorzystywane są podczas archiwizacji cyfrowej (np. skanery 3D, skanery dziełowe, skanery hybrydowe, skanery domikrofilmów)?
- Dlaczego zdecydowali się Państwo na cyfrową archiwizację obiektów?
 - Co stanowiło inspirację do podjęcia tego typu działań?

Uwaga do Badacza: Dopytuj o uwarunkowania prawne, ekonomiczno-gospodarcze, społeczno-kulturowe.

- Jakimi zasadami kierują się Państwo, dokonując cyfrowej archiwizacji zasobów? Na ile te prace są zestandaryzowane? Skąd czerpią Państwo wzorce dotyczące wykorzystywanych metod cyfrowej archiwizacji zbiorów/zasobów?
- Czy można powiedzieć, że tego typu prace stanowią codzienność (codzienne praktyki), czy raczej wykonywane są rzadziej? Na ile mają charakter ciągły lub cykliczny? Jak to wygląda? Od czego to zależy?
- Od kiedy w Państwa instytucji prowadzona jest archiwizacja cyfrowa gromadzonych obiektów?
 - Cofnijmy się zatem do początków tej działalności Państwa instytucji (tj. cyfrowej archiwizacji zasobów). Proszę opowiedzieć, jak przebiegał ten proces na samym początku? Od jakich działań Państwo zaczynali? Kto był zaangażowany? Jakie osoby? Jakie urzędnicy wykorzystywano?
 - Czy z Pana/Pani perspektywy zauważalne są jakieś zmiany w zakresie archiwizacji cyfrowej w Państwa instytucji? Co się zmieniło? Co pozostało bez zmian? Jakie nowe działania podejmowane są w tym zakresie?
- Państwa zdaniem obiekt poddany cyfrowej archiwizacji zyskuje czy traci na skutek tego zabiegu? Dlaczego?

Uwaga do Badacza: Dwa kolejne bloki pytań (2.2 i 2.3) dotyczą dwóch odrębnych procesów: udostępniania (2.2) i upowszechniania (2.3) dziedzictwa kulturowego. Jeśli respondent domaga się wyjaśnienia pojęć, przedstaw mu ich definicje, stosowane w naszym projekcie. UWAGA! Nie wyjaśniaj pojęć, jeśli respondent nie zgłasza takiej potrzeby.

WYJAŚNIENIE POJĘĆ: W naszym projekcie odróżniamy dwa pojęcia: „udostępnianie” i „upowszechnianie” dziedzictwa kulturowego. Udostępnianie to proces tworzenia technicznej możliwości dostępu do wizerunku obiektu poprzez odtworzenie cyfrowych treści na komputerze i/lub możliwość pobrania zasobów na własny komputer. Natomiast upowszechnianiem nazywamy działania prowadzone przez osoby i instytucje, w wyniku których zasoby i wiedza o nich dystrybuowane są wśród zróżnicowanych kręgów odbiorców. Dlatego zagadnieniom tym poświęcimy dwa bloki pytań.

2.2. Udostępnianie dziedzictwa kulturowego

- Jaka część Państwa zarchiwizowanych cyfrowo zbiorów/zasobów/obiektów jest udostępniania w sieci?
 - Co dokładnie Państwo udostępniają?
 - Dlaczego akurat te, a nie inne zasoby są udostępniane w sieci? Kto/co o tym decyduje? Czym się Państwo kierują przy podejmowaniu decyzji?

Uwaga do Badacza: Dopytaj o motyw/przyczynę wyboru tego typu zasobów: Dlaczego? Po co?

- Jak wygląda udostępnianie tak zwanych naturalnych zasobów cyfrowych w Państwa instytucji?
- W jaki sposób udostępniają Państwo swoje zbiory/zasoby w sieci? Jak to jest zorganizowane? Czy można wyróżnić jakieś etapy związane z udostępnianiem zasobów w sieci? Jakież?

Uwaga do Badacza: Pozwól respondentowi na spontaniczną wypowiedź. W zależności od uzyskanych informacji dopytuj o poniższe aspekty.

- Kto uczestniczy w procesie udostępniania zasobów w sieci?
- Czy jest wyodrębniona komórka zajmująca się tym?
- Ile osób zaangażowanych jest w te zadania?
- Jaki jest podział zadań?
- Jakie dokładnie urządzenia/technologie/programy wykorzystywane są do udostępniania zasobów w internecie?
- Czy dozwolone jest dalsze wykorzystanie cyfrowych odwzorowań obiektów przez odbiorców? Na jakich licencjach? Czy obiekty są oznaczone typem licencji, na jakiej można z nich korzystać?
- Czy usługi związane z dostępem do obiektu i jego wykorzystaniem objęte są opłatą?

Uwaga do Badacza: Dopytaj o tę kategorię – pogłębiaj w kierunku uzyskania informacji o przyczynie konieczności dokonywania opłat.

- Czy są jakieś inne formy udostępniania cyfrowych odwzorowań obiektów? Jakież?
- Jak wygląda proces aktualizacji udostępnianych w internecie obiektów/zasobów? Co o tym decyduje?
- Od kiedy udostępniają Państwo swoje zasoby w internecie?
 - Czy od tego czasu nastąpiły jakieś zmiany w zakresie udostępniania zasobów w sieci?
 - Jeśli tak: Proszę opisać jakie to zmiany? Z czego wynikały? Jak Pan/Pani ocenia te zmiany?

2.3. Upowszechnianie dziedzictwa kulturowego

- Proszę opowiedzieć, w jaki sposób upowszechniają Państwo swoje zbiory/zasoby? Jakież są zasady upowszechniania zbiorów?
 - Skąd czerpią Państwo wzorce sposobów upowszechniania swoich zbiorów? Czy są to Państwa własne pomysły, czy wzorów/inspiracji szukają Państwa poza instytucją? Proszę opowiedzieć o tych inspiracjach.

- Jakie są główne formy upowszechniania zasobów (np. ścieżki narracyjne, obszerny opis obiektu, zarys tła historycznego, promocja portalu w mediach, etc.)
- Czy mają Państwo opracowaną długofalową strategię upowszechniania obiektów/zasobów?

Uwaga do Badacza: Dostosuj formę powyższego pytania do wcześniej uzyskanych informacji.

- **Jeśli tak:** Jakie są jej główne cele? Na ile ją Państwo wykorzystują?
- **Jeśli nie:** Dlaczego nie? Czy brak strategii nie utrudnia procesu upowszechniania zasobów instytucji?
- Kiedy rozpoczęli Państwo upowszechniać swoje zasoby?
 - Czy od tego czasu nastąpiły jakieś zmiany w formie i zakresie upowszechniania zasobów?
 - **Jeśli tak:** Proszę opisać te zmiany? Z czego wynikały? Jak Pan/Pani je ocenia?

2.4. Odbiorcy i strategie komunikacyjne

- Chcielibyśmy przez chwilę porozmawiać o odbiorcach udostępnianych w sieci zasobów. Proszę na początek powiedzieć, kto jest głównym adresatem Państwa portalu? Czy są Państwo w stanie wyszczególnić typy odbiorców? Czy takie istnieją?

Uwaga do Badacza: Pogłębiaj w kierunku identyfikacji różnych kategorii odbiorców: instytucjonalnych vs nieinstytucjonalnych; profesjonalistów vs amatorów; naukowców, studentów, uczniów; lokalny vs globalny etc.

- Czy są jakieś wyjątkowe/specjalne/szczególne kategorie odbiorców?
Jeśli tak: Jakież?
- Skąd czerpią Państwo wiedzę na temat swoich odbiorców? W jaki sposób ich Państwo identyfikują?

Uwaga do Badacza: Pozwól na spontaniczną odpowiedź, a następnie dopytaj o następujące sposoby monitorowania odbiorców:

- ✓ licznik wejść na stronę,
- ✓ rejestracja pobrań,
- ✓ konieczność logowania się,
- ✓ wypowiedzi i informacje na portalach społecznościowych,
- ✓ możliwość zamieszczania komentarzy na portalu,
- ✓ ankiety online,
- ✓ otrzymane maile,
- ✓ inne, jakie?

- Czy starają się Państwo pozyskać nowych odbiorców? Jeśli tak: W jaki sposób?

Uwaga do Badacza: Pozwól respondentowi na spontaniczną odpowiedź, a następnie dopytaj o możliwe sposoby pozyskiwania odbiorców.

- Jakie funkcjonalności portalu pozwalają na pozyskanie odbiorców?
- Jakie działania podejmuje Państwo w tym celu?
- Na ile istotna jest dla Państwa kwestia promocji portalu? Czy podejmuje Państwo jakieś działania w tej sprawie? Jakież?
- Czy istnieje możliwość ewaluacji tych działań? **Jeśli tak:** Które z nich są skuteczne?
- Proszę opowiedzieć, w jaki sposób odbiorcy mogą korzystać z obiektów/zasobów udostępnianych na Państwa portalu?

Uwaga do Badacza: Pozwól respondentowi na spontaniczną odpowiedź, a następnie dopytaj o możliwe sposoby użycia cyfrowych wizerunków, w szczególności ukierunkuj rozmowę na następujące sposoby wykorzystania zasobów:

1. **ogłądać** – zaspokajać pasję i poszerzać swoją wiedzę ogólną; **opisywać** – dodawać więcej informacji, kontekstów i źródeł (jak w Wikipedii); **porównywać; zadawać pytania** kustoszom/twórcom portali – aktualizować wiedzę; **badac** – wykorzystywać do celów naukowych i badawczych; **przetwarzać** – tworzyć różne dzieła zależne (nowe obiekty, remiksy etc.); **rozwijać** – tworzyć nowe aplikacje i systemy online (hakowanie systemów etc.); **kolekcjonować** – gromadzić online i łączyć w nowe zestawienia, umieszczać w nowych kontekstach; **tworzyć tematyczne ścieżki zwiedzania; przesyłać dalej**, puszczając w obieg – tworzyć społeczności i inicjatywy; **używać na nowo** (rozszerzona rzeczywistość) w innych sytuacjach online,
2. wewnątrz zaprojektowanego systemu (poprzez np. tworzenie publicznych kolekcji w ramach swojego profilu) i na zewnątrz (wyjmując cyfrowe wizerunki i przenosząc w nowe miejsca, tworząc wirtualne wystawy etc.),
3. do celów edukacyjnych, komercyjnych, programistycznych, kolekcjonerskich, artystycznych, etc.

- Jakie rozwiązanie technologiczne (np. oprogramowania) umożliwiają korzystanie z zasobów w internecie?
- Jakiego typu aktywność użytkowników jest możliwa?

Uwaga do Badacza: W zależności od uzyskanych odpowiedzi dopytuj o:

- ✓ możliwość zamieszczania komentarzy przez odbiorców,
- ✓ konto na portalu społecznościowym (np. Facebook),
- ✓ możliwość udostępniania własnych zasobów,
- ✓ możliwość pobierania cyfrowych zasobów,
- ✓ wirtualne wycieczki,

- ✓ gry edukacyjne,
 - ✓ udział w wydarzeniach,
 - ✓ możliwość dokonania oceny udostępnianych zbiorów,
 - ✓ pomoc, „zgłoś problem”,
 - ✓ FAQ,
 - ✓ możliwość korzystania z newslettera,
 - ✓ inne, jakie?
- Czy Pana/Pani zdaniem odbiorcy wykorzystują oferowane możliwości?
 - Z jakich form rzeczywiście korzystają?
 - Z jakich form nie korzystają w ogóle?
 - Czy uzyskują Państwo informacje zwrotne od odbiorców?

Jeżeli tak: W jaki sposób? Od jakich konkretnie? Jakie są to informacje? Czego dotyczą? Czy uwzględniają je Państwo w swojej działalności?

Jeżeli nie: Dlaczego nie?
 - Jak Pana/Pani zdaniem w okresie 2004–2014 zmieniły się sposoby komunikacji Państwa instytucji z odbiorcami za pośrednictwem internetu? Co się zmieniło? Jak ocenia Pan/Pani te zmiany?
 - Jak na tle tych zmian ocenia Pan/Pani dostęp odbiorców do zasobów kultury upowszechnianych w internecie?
 - Czy w Pana/Pani opinii odbiorca zyskuje, czy traci w odbiorze zasobów kultury za pośrednictwem internetu? Dlaczego Pan/Pani tak uważa?

3. UWARUNKOWANIA DZIAŁAŃ W ZAKRESIE CYFRYZACJI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

- Proszę teraz pomyśleć o całym procesie cyfryzacji w Państwa instytucji – zaczynając od archiwizacji zasobów, a kończąc na ich upowszechnianiu. Co według Pana/Pani utrudnia ten proces? Jakie są największe problemy w Pana/Pani działalności w zakresie cyfryzacji? Z czego one wynikają?

Uwaga do Badacza: Pozwól respondentowi na spontaniczną wypowiedź, a następnie, w zależności od uzyskanych informacji, dopytaj o poszczególne aspekty. O każdy z nich pytaj osobno.

- Czynniki wewnętrzne (słabe strony) **Uwaga do Badacza:** Nie czytaj „czynniki wewnętrzne”!
 - ✓ infrastruktura techniczna,
 - ✓ kapitał ludzki (kompetencje kadr, udział w specjalistycznych szkoleniach, etc.),
 - ✓ postawy pracowników (np. bierność) wobec procesu cyfryzacji,
 - ✓ sytuacja finansowa instytucji,

- ✓ sposób organizacji pracy w instytucji (np. biurokratyzacja),
- ✓ wewnętrzne przepisy, regulacje,
- ✓ inne, jakie?
- Czynniki zewnętrzne (słabe strony / zagrożenia) **Uwaga do Badacza:** Nie czytaj „czynniki zewnętrzne”!
- ✓ regulacje prawne,

Uwaga do Badacza: Pogłębiaj w kierunku uzyskania opinii o następujących aspektach: prawo autorskie, przepisy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, ustawa o ochronie Państwa, etc.; prawodawstwo unijne i polskie.

- ✓ rozwój nowych technologii,
- ✓ aspekty społeczno-kulturowe: style życia, uczestnictwo w kulturze,
- ✓ gospodarka, konkurencja wolnorynkowa, proces komercjalizacji,
- ✓ polityka państwa,
- ✓ inne, jakie?
- Omówiliśmy kwestię problemów. A teraz proszę się zastanowić nad tym, co stanowi, w Pana/Pani opinii, ułatwienie w zakresie cyfryzacji zasobów w Państwa instytucji. Jakiego Pana/Pani zdaniem są największe ułatwienia? Co ułatwia Państwu pracę nad cyfryzacją?

Uwaga do Badacza: Pozwól respondentowi na spontaniczną wypowiedź, a następnie, w zależności od uzyskanych informacji, dopytaj o poszczególne aspekty. O każdy z nich pytaj osobno.

- Czynniki wewnętrzne (silne strony) **Uwaga do Badacza:** Nie czytaj „czynniki wewnętrzne”!
- ✓ infrastruktura techniczna,
- ✓ kapitał ludzki (kompetencje kadr, udział w specjalistycznych szkoleniach, etc.),
- ✓ postawy pracowników (np. zaangażowanie) wobec procesu cyfryzacji,
- ✓ sytuacja finansowa instytucji,
- ✓ sposób organizacji pracy w instytucji,
- ✓ wewnętrzne przepisy, regulacje,
- ✓ inne, jakie?
- Czynniki zewnętrzne (silne strony / szanse) **Uwaga do Badacza:** Nie czytaj „czynniki zewnętrzne”!
- ✓ regulacje prawne

Uwaga do Badacza: Pogłębiaj w kierunku uzyskania opinii o następujących aspektach: prawo autorskie, przepisy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, ustawa o ochronie Państwa, etc.; prawodawstwo unijne i polskie.

- ✓ rozwój nowych technologii,
 - ✓ aspekty społeczno-kulturowe: style życia, uczestnictwo w kulturze,
 - ✓ gospodarka, konkurencja wolnorynkowa, proces komercjalizacji,
 - ✓ polityka państwa,
 - ✓ inne, jakie?
- Chcielibyśmy dopytać się, jakie są podstawowe źródła finansowania działań w zakresie cyfryzacji w Państwa instytucji? Czy istnieją jakieś dodatkowe źródła finansowania? Czy Państwo z nich korzystają? Proszę podać przykłady.

4. WSPÓŁPRACA Z INNYMI PODMIOTAMI W ZAKRESIE CYFRYZACJI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

- Z kim Państwo współpracują w zakresie cyfryzacji zasobów Państwa instytucji? Proszę uwzględnić wszystkie instytucje, osoby, kontakty formalne i nieformalne.

Uwaga do Badacza: Szczegółowo dopytuj o typy wskazanych instytucji oraz charakter tej współpracy. O każdy wskazany podmiot pytaj osobno.

- Na czym polega ta współpraca? W jakich obszarach się odbywa?
- Jakie są jej efekty?
- Na jakiej podstawie się ona odbywa (formalna umowa / nieformalne porozumienie)?
- Jak oceniają Państwo tę współpracę?
- Czy są instytucje, których Pan/Pani nie wymienił/wymieniła, a z którymi warto by było podjąć współpracę w zakresie opieki?
 - Proszę wskazać te instytucje.
 - W jakich obszarach taka współpraca mogłaby być realizowana?
- Proszę się przyjrzeć tej osi czasu, pomyśleć o tym wszystkim, o czym rozmawialiśmy, i porównać rok rozpoczęcia Państwa działalności związanej z procesem cyfrowej archiwizacji, udostępniania i upowszechniania zasobów z rokiem 2014. Proszę powiedzieć, co w zakresie cyfryzacji zasobów Państwa instytucji zmieniło się w tym okresie.

Uwaga do Badacza: Podaj respondentowi materiał pomocniczy nr 1, po czym pozwól na spontaniczną wypowiedź, następnie dopytaj o ocenę tych zmian.

Rok rozpoczęcia cyfrowej archiwizacji:.....2014

- Jak Pan/Pani ocenia te zmiany? Które z nich były pozytywne? Które negatywne? Dlaczego?
- Czy mógłby Pan / mogłaby Pani wskazać na tej osi jakieś momenty przełomowe, jakieś etapy, które miały wpływ na proces cyfryzacji kultury w Państwa instytucji. Kiedy one miały miejsce? Co to za momenty?

5. FUNKCJE I KIERUNKI ROZWOJU CYFRYZACJI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

- Czemu Państwa zdaniem ma służyć cyfrowa archiwizacja obiektów kultury?

Uwaga do Badacza: Chcemy uzyskać informację na temat funkcji, jakie według twórców portalu pełni digitalizacja. Pozwól respondentowi na spontaniczną wypowiedź, a następnie pogłębiaj w kierunku uzyskania szczegółowych informacji:

- Czy Pana/Pani zdaniem cyfrowa archiwizacja obiektów jest ważna z punktu widzenia zabezpieczenia obiektów zagrożonych zniszczeniem?
- Czy cyfrowa archiwizacja obiektów ma wpływ na dostęp do zasobów kultury? Jeśli tak: Proszę opisać ten wpływ? Jeśli tak: Dlaczego nie?
- W jakim stopniu cyfrowa archiwizacja obiektów pozwala na ponowną interpretację dziedzictwa kulturowego?
- W jakim zakresie według Pana/Pani cyfrowa archiwizacja obiektów może się przyczynić do rozwoju kreatywności, pobudzić innowacyjność?
- Czy Pana/Pani zdaniem cyfrowa archiwizacja obiektów może mieć wpływ na budowanie jego tożsamości? Jeśli tak: Proszę spróbować opisać ten wpływ.
- Czy dostrzega Pan/Pani rolę cyfrowej archiwizacji obiektów w edukacji? Jeśli tak: Jaka ona jest?
- Czy Pana/Pani istnieje jakiś związek między cyfrową archiwizacją obiektów a rozwojem ekonomicznym? Jeśli tak: Jaki?
- Jakie inne funkcje pełni ten proces?
- Czy jako osoba działająca w obszarze kultury dostrzega Pan/Pani potrzebę zmian w zakresie cyfryzacji zasobów kultury? Czy jakieś zmiany są konieczne? Jeśli tak: Jakie? Na czym powinny one polegać?

Badacz: Pozwól respondentowi na spontaniczną wypowiedź, a następnie, w zależności od uzyskanych informacji, dopytaj o poszczególne aspekty. O każdy z nich pytaj osobno.

- aspekt prawny,
- aspekt organizacyjny,
- aspekt społeczno-kulturowy,
- aspekt finansowy,
- aspekt technologiczny.

- Gdyby zależało to tylko od Pana/Pani, jaka byłaby Pana/Pani recepta na udostępnianie dziedzictwa kulturowego w sieci? Czy są jakieś działania, aspekty, na które należy zwrócić szczególną uwagę? Jakież?
- Czy chciałby Pan / chciałyby Pani na zakończenie rozmowy jeszcze coś dodać, uzupełnić swoją wypowiedź?

ZAKOŃCZENIE

Podziękowanie respondentowi za poświęcony czas oraz ponowne zapewnienie, że uzyskany podczas wywiadu materiał będzie wykorzystywany wyłącznie do celów badawczych, bez identyfikacji respondenta i upubliczniania wypowiedzi konkretnych osób.

Instrukcja do studium przypadku

Moduł 3 – Analizy przemian w praktykach i strategiach udostępniania dziedzictwa kulturowego

Opracowanie: Anna Fiń

Uwagi do Analityka:

1. W trakcie każdego studium przypadku pracuj na osobnej formatce.
2. Zwróć uwagę na następujące źródła danych: tekstowe, graficzne (zdjęcia, plakaty), audiowizualne (filmy, animacje), rozwiązania technologiczne, rodzaj interfejsu.
3. W zależności od typu portalu (jego wielkości, stopnia profesjonalizacji etc.) bierz pod uwagę co najmniej 10–15 obiektów lub zbiorów obiektów. Przy ich doborze uwzględnij 3 zasadnicze kryteria: czas, temat, typ. Zwróć na to uwagę zwłaszcza przy pytaniach w blokach 3 i 6.
4. Przed rozpoczęciem jakościowej analizy portalu upewnij się, że masz dostęp do danych zebranych w ramach modułu 1. Analiza danych zastanych, 1.b. Klucz kategoryzacyjny do analizy portali internetowych do konkretnej strony www stanowiącej jednostkę analizy.

1. DANE METRYCZKOWE DO ANALIZY CS

1.1. Numer ID studium przypadku.

1.2. Czas analizy / data.

1.3. Nazwa: a) witryny, b) repozytorium, c) organizacji

a)
b)
c)

1.4. Adres www.

1.5. Lokalizacja podmiotu (instytucji, osoby) prowadzącego portal (należy uwzględnić województwo i miejscowość).

Typ badanych portali (oddolne/odgórne) (określ na podstawie informacji znajdujących się na analizowanej stronie www).

W przypadku inicjatyw odgórnych określenie organu nadrzędnego.

Czy instytucja jest nadzorowana przez MKiDN? Jeżeli tak, to w jakim zakresie? (opis)

1.5.1. Stan faktyczny typu portalu (oddolne/odgórne) (określ na podstawie dołączonego spisu instytucji – zob. klucz nr 1).

W przypadku inicjatyw odgórnych określenie organu nadrzędnego.

Czy instytucja jest nadzorowana przez MKiDN? Jeżeli tak, to w jakim zakresie?

1.6. Typ badanych portali ze względu na poziom dostępności (opis jakościowy; uwzględniający definicję poziomu dostępności z Raportu 1).

1.7. Rok powstania instytucji.

1.8. Rok powstania portalu (jeżeli możliwa jest identyfikacja) (uwaga: jeżeli nie jest możliwa dokładna identyfikacja, oprzeć się na szacunkach – jeżeli oszacowanie daty powstania jest możliwe).

2. STRUKTURA PORTALU I ROZWIĄZANIA TECHNOLOGICZNE

2.1. Struktura serwisu (rozmiar, poziom interlinków, nawigacja, przejrzystość etc.).

2.2. Interfejs strony: hiperłącza, teksty, obrazki, przyciski, pola tekstowe, menu wyboru z listą, wyszukiwarka.

Uwaga do Analityka: Zwróć uwagę na powiązania ze źródłem finansowania

2.3. Responsywność strony – automatyczne dostosowanie kształtu strony do ekranu, na którym jest wyświetlana (np. aplikacje na urządzenia mobilne).

2.4. Subiektywna ocena Analityka dotycząca stopnia profesjonalizacji poziomu technicznego portalu (strona stworzona „domowym” sposobem vs strona profesjonalna).

3. DIGITALIZACJA – CYFROWA ARCHIWIZACJA ZASOBÓW KULTURY ORAZ UDO- STĘPNIANIE OBIEKTÓW

3.1. Jak prezentowane są zdigitalizowane obiekty kulturowe? W jaki sposób można je obejrzeć? (Przygotuj opis jakościowy; zwróć uwagę np. na następujące sposoby prezentacji obiektów: opis tekstowy, fotografie, odwzorowania 3D, nagrania audio etc.; opisz zastosowane rozwiązania technologiczne).

Uwagi do Analityka: Skorzystaj z podziału na typy zdigitalizowanych obiektów: zasoby biblioteczne, zasoby archiwalne, zasoby audiowizualne, zasoby muzealne, zabytki, obiekty natury, *born-digital* (zob. Klucz nr 2; najważniejsza typologia znajduje się w szarym polu; pole białe jest pomocnicze).

Jeśli to konieczne, skorzystaj z danych źródłowych zebranych w ramach modułu 1. Analiza danych zastanych, 1.b. Klucz kategorizacyjny do analizy portali internetowych. Zwróć uwagę, czy podczas analizy ilościowej wszystkie dostępne na stronie obiekty kulturowe zostały prawidłowo zidentyfikowane.

3.1.1. Jakie obiekty zdigitalizowano?

3.1.2. Ile obiektów?

3.2. Ile obiektów kulturowych dostępnych jest w technice 3D? Jakie obiekty zdigitalizowano w ten sposób? Czy można pobrać je na własny komputer? W jaki sposób można je pobrać? Jakie są sposoby pobierania i możliwości wykorzystania? (opis jakościowy)

3.3. Jakościowy opis zawartości zdigitalizowanych obiektów kulturowych. Nie powinien on uwzględniać analizy zastosowanej narracji, tylko odniesienie do tematyki obiektów skonstruowane podobnie jak w poniższych przykładach

Przykłady:

- fotografia rodzinna z dzieciństwa Kukuczki, notatki z podróży (Wirtualne Muzeum Kukuczki),
- fotografie grobów przodków (oddolna strona przodków mieszkańców Kopysno, www.kopysno.republika.pl)
- uporządkowane alfabetycznie biografie ludzi, informacje dotyczące historii, demografii, działalności społeczno-kulturowej społeczności żydowskiej w różnych miejscowościach w Europie (Wirtualny Sztetl).

3.4. Czy portal zawiera informacje o liczbie zdigitalizowanych obiektów dostępnych na stronie? Ile ich jest?

3.5. Które obiekty można ściągnąć na komputer? Które obiekty można wykorzystywać dalej? W jaki sposób? Jakiego typu są te obiekty?

3.6. Jakie są warunki dostępu: logowanie, płatność, potwierdzanie tożsamości odbiorców? Dostęp jest „otwarty” czy „zamknięty”?

3.7. Czy są dokonywane aktualizacje? Czy (a) dokonywane są aktualizacje treści na portalu? Czy (b) są dodawane nowe obiekty oraz dokonywane aktualizacje już zamieszczonych eksponatów?

Uwaga do Analityka: Pamiętaj, że w pytaniu tym chodzi o aktywność po stronie administratora portalu

a)

b)

3.7.1. Jak często?

a)

b)

3.7.2. Kiedy była ostatnia aktualizacja strony (aktualizacja informacji)?

a)

b)

4. ODBIORCY/ADRESACI, MODELE KOMUNIKACJI

4.1. Kto jest głównym adresatem (z uwzględnieniem szczególnego typu adresata)?

Uwaga do Analityka: Jeżeli jest konkretny adresat, (a) zanotuj dokładnie, jak jest nazwany; w dalszej kolejności (b) spróbuj dokonać oceny, do kogo i/lub do jakiej innej grupy / innych grup może być adresowany; spróbuj w jakościowy sposób dokonać analizy swoistego „łańcucha powiązań” osób/grup/institucji, do których portal może być kierowany.

a)

b)

4.2. Jakie są sposoby identyfikacji odbiorców:

- możliwość logowania się,
- konieczność logowania się,
- wypowiedzi i informacje na portalach społecznościowych (wg sposobów integracji z portalem społecznościowym, dokonaj opisu tych metod),
- możliwość zamieszczania komentarzy na portalu,
- ankiety online,
- otrzymane maile,
- rejestracja pobrań,
- inne, jakie?

4.3. W jaki sposób odbiorca może korzystać z portalu? W jaki sposób może komunikować się z twórcami portalu? Pytanie dotyczy oceny stopnia interaktywności portalu.

- możliwość zamieszczania komentarzy przez odbiorców,
- konto na portalu społecznościowym (np. Facebook),
- możliwość udostępniania własnych zasobów,
- możliwość pobierania cyfrowych zasobów (czy są to: metadane, treści czy obiekty),
- gry edukacyjne,
- udział w wydarzeniach (w internecie i poza nim),
- możliwość dokonania oceny udostępnianych zbiorów,
- pomoc, „Zgłoś problem”,
- FAQ,
- możliwość korzystania z newslettera,
- inne, jakie?

4.4. Czy korzystając z portalu, odbiorca ma możliwość zapoznania się z dokładnym opisem warunków udostępniania obiektów? Jeżeli tak, to czy podane są informacje na temat licencji (jakiej)? Czy możliwe jest korzystanie z obiektów, które znajdują się w domenie publicznej? Które to typy zasobów (metadane, treści, obiekty)? (opis jakościowy)

4.5. Jaka jest skala aktywności odbiorców strony? Jak można ją zaobserwować? Jak się kształtuje? Ile osób jest aktywnych (np. liczba lajków)?

4.6. W jakim zakresie odbiorca może uczestniczyć we współtworzeniu treści portalu, np. udostępniać własne zbiory, dzielić się informacjami, sugestiami?

4.7. W jakich językach jest dostępna strona? Opis jakościowy, uwzględniający informacje o treściach tłumaczonych na inne języki (np. czy tłumaczone treści są pełne; czy ich zakres jest taki sam jak w języku podstawowym, czy mniejszy).

4.8. Czy portal spełnia kryteria dostępności stron internetowych dla osób niepełnosprawnych?

Uwaga do Analityka: Opis jakościowy możliwości skorzystania z zasobów przez osoby o określonych formach niepełnosprawności, np. audiodeskrypcje dla osób niedowidzących / niewidomych; napisy / język migowy w plikach wideo dla osób głuchoniemych.

Uwaga: Przy analizie posłuż się listą funkcjonalności (WCAG 2.0 – Web Content Accessibility Guidelines) dostępną na stronie <http://dostepnestrony.pl/arttykul/wcag-2-0-w-skrocie/>

5. OCENA STOPNIA I ZAKRESU WSPÓŁPRACY Z INNYMI PODMIOTAMI

Uwaga do Analityka: Dokonaj analizy portalu (spisów i tematów aktualności, linków, zamieszczonych artykułów) i odpowiedz na pytanie dotyczące współpracy z innymi podmiotami:

a) przedstawicielami świata biznesu,

b) innymi instytucjami.

Opisz w sposób jakościowy następujące zagadnienia:

- jakich podmiotów dotyczy współpraca,
- czego dotyczy współpraca / jaka jest oferta współpracy,
- spróbuj ocenić jej zakres.

a)

b)

6. ZASTOSOWANE NARRACJE (ZNACZENIA I KONTEKSTY)

6.1. W jaki sposób prezentowane są na stronie obiekty kulturowe?

6.2. Czy obiekty są opisywane (czy tylko podawane są podstawowe, „suche” fakty)?

6.2.1. Jeżeli występuje opis: czy jest on obiektywny?

6.3. Czy przy zamieszczonych obiektach odbiorca ma możliwość poznania kontekstu zamieszczanych zbiorów? Jakie są to konteksty (do czego twórca strony się odwołuje)?

Uwaga do Analityka: Uwzględnij następujące możliwe konteksty:

- polityczny,
- kulturowy i społeczny,
- ekonomiczny,
- historia lokalna, narodowa, globalna,
- pamięć, sposoby upamiętniania osób, miejsc, wydarzeń etc.

6.3.1. Czy przy zamieszczonych obiektach odbiorca ma możliwość poznania interpretacji zamieszczanych zbiorów? Wskaż symbole, obszary interpretacji.

6.3.2. Czy kontekst, interpretacja są łatwo uchwytnie?

Uwaga do Analityka: Spróbuj odnaleźć treści jawne i ukryte (np. interesy grup politycznych, ideologie, zastosowane interpretacje kultury).

6.3.3. Jaką funkcję pełni portal – ocena analityka dotycząca funkcji i znaczenia analizowanego portalu.

Klucz nr 1

Nadzór MKiDN może dotyczyć kilku sytuacji: 1. MKiDN jest organizatorem danej instytucji kultury, 2. Dana fundacja jest w wykazie fundacji nadzorowanych przez ministerstwo, 3. Dane muzeum jest w Państwowym Rejestrze Muzeów, 4. Ministerstwo pośrednio sprawuje nadzór nad projektami digitalizacyjnymi poprzez działalność Centrów Kompetencji ds. digitalizacji, 5. Ministerstwo sprawuje nadzór nad projektami, które są (współ-)finansowane ze środków MKiDN. W naszym badaniu zagadnienie nadzoru odnosimy jedynie do fundacji (2), które znajdują się na liście „Centralnego rejestru fundacji nadzorowanych przez MKiDN (zarejestrowane w KRS)”. Lista ta zawiera spis fundacji, które składają ministrowi roczne sprawozdanie z działalności. Nadzór MKiDN polega na przyjęciu sprawozdania i kontroli wydatkowania środków publicznych.

Klucz nr 2

Zasoby biblioteczne (wszelkie czasopisma, książki, starodruki)

wydawnictwa ciągłe (czasopisma, gazety), wydawnictwa zwarte (książki, słowniki), zbiory specjalne (rękopisy, starodruki, nuty, obiekty kartograficzne)

Zasoby archiwalne (dokumenty życia społecznego: pocztówki, ulotki, plakaty, druki, akta, inne dokumenty archiwalne)

druki (akta), dokumenty archiwalne, notatki

Zasoby audiowizualne (fotografie, nagrania audio i wideo)

film, nagranie dźwiękowe (audio), transmisja telewizyjna

Zasoby muzealne (wszystkie obiekty muzealne, dzieła sztuki, artefakty)

malarstwo, rzeźba, sztuka użytkowa, materialne wytwory kultury, obiekty architektoniczne, obiekty zabytkowe

Zabytki (architektura i inne wielkogabarytowe obiekty np. wykopaliska archeologiczne jako całe założenia)

pomniki, zabytki archeologiczne

Obiekty natury (termoplasty, skamieniałości itp.)

Born-digital (obiekty prezentowane na portalach, powstałe od razu jako cyfrowe)